

**UNIVERZA V LUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Aleksander Kolednik

**Globalizacija in trgovina z orožjem:
primer Velike Britanije**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Aleksander Kolednik

Mentorica: doc. dr. Maja Garb

Somentor: asistent mag. Erik Kopač

Globalizacija in trgovina z orožjem:
primer Velike Britanije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

ZAHVALA

Rad bi se zahvalil svoji mentorici, doc. dr. Maji Garb, in somentorju, asisitentu mag. Eriku Kopaču, za strokovno pomoč pri izdelavi diplomske naloge.

Zahvaljujem se mojim staršem in sestri, ker so me vedno vzpodbujali pri doseganju mojih ciljev.

Hvala tudi tebi, Karol, ker mi vedno stojiš ob strani!

Globalizacija in trgovina z orožjem: primer Velike Britanije

Trgovina z orožjem je izjemno zanimivo področje, na katerem se prepletajo mnogi različni interesi, predvsem politični in gospodarski. Vprašanje nadzora nad izvozom in uvozom orožja zato ostaja pomembna tema političnih debat tako znotraj posameznih držav kot tudi v mednarodnih organizacijah. V diplomskem delu je analiziran vpliv globalizacije na trgovino z orožjem na primeru Velike Britanije. Za lažje razumevanje dela so razloženi nekateri bistveni pojmi, ki so neločljivo povezani z globalizacijo in trgovino z orožjem. Podani sta tudi hipotezi, raziskovanje katerih predstavlja rdečo nit diplomske naloge. V vsebinskem delu so na kratko predstavljeni trgovina z orožjem po drugi svetovni vojni in premiki v smeri liberalizacije orožarskega trga, največji poudarek pa je na analizi britanske trgovine z orožjem, v okviru katere sem se posebej posvetil vprašanju vpliva globalizacije na uvoz in izvoz oborožitvenih sistemov. Trgovina z orožjem je bila v zadnjih desetletjih podvržena številnim zelo radikalnim spremembam, ki so močno povezane s procesom globalizacije. Velika Britanija igra kot ena največjih izvoznic orožja na svetu pomembno vlogo na globalnem orožarskem trgu, zato predstavlja odličen primer za raziskovanje tega vprašanja.

Ključne besede: globalizacija, ekonomska globalizacija, liberalizacija trgovine, trgovina z orožjem.

Globalization and arms trade: case study of Great Britain

The arms trade is a very interesting field, where many different interests interweave, especially the political and economic ones. That is why the issue of arms export and import is remaining an important political subject of individual countries and also within international organizations. The diploma assignment analyses the impact of globalization on the arms trade based on the case study of Great Britain. For easier understanding of the text there are some key terms defined, presenting the basic part of the globalization process and the arms trade. Hypothesis, passed in the first part, serves as the red line of the diploma. In the main part of the assignment a brief history of the arms trade and changes in the direction of arms trade liberalization are explained. The emphasis is on the British arms trade, especially on the question of the influence of globalization on the export and import of weapon systems. In the last few decades, arms trade has been subjected to numerous radical changes, which are strongly connected with the globalization process. Great Britain, as one of the world's largest arms exporters, plays an important role on the global defense market, which is why it represents an excellent case study.

Key words: globalization, economic globalization, trade liberalization, arms trade.

KAZALO

1 UVOD	9
2 METODOLOŠKI OKVIR	12
2.1 Predmet proučevanja	12
2.2 Cilji proučevanja	12
2.3 Hipoteze	13
2.4 Metode proučevanja	13
3 GLOBALIZACIJA IN VARNOST	15
3.1 Globalizacija	16
3.1.1 Politična globalizacija.....	18
3.1.2 Kulturna globalizacija.....	18
3.1.3 Globalizacija in religija.....	19
3.1.4 Vojaška globalizacija.....	19
3.1.5 Ekonomska globalizacija.....	20
3.2 Spremenjena varnostna paradigma	22
3.3 Ekonomska globalizacija in varnost	29
4 TRGOVINA Z OROŽJEM PO 2. SVETOVNI VOJNI	34
4.1 Kratek zgodovinski pregled dogajanja na mednarodnem orožarskem trgu ..	34
4.1.1 Obdobje hladne vojne	34
4.1.2 Obdobje po koncu hladne vojne	38
4.2 Trendi na področju trgovine z orožjem	43
5 OROŽJE BREZ MEJA - PREMIKI V SMERI LIBERALIZACIJE TRGA	49
5.1 Trgovinska liberalizacija	49
5.2 Liberalizacija trgovine z orožjem	49
6 TRGOVINA Z OROŽJEM VELIKE BRITANIJE	55
6.1 Vpliv britanske vladne politike na trgovino z orožjem	55
6.2. Izvoz in uvoz britanskega orožja med leti 1950 in 2008	58
6.3 Pomen britanske trgovine z orožjem	65
7 ZAKLJUČEK	69
8 LITERATURA	74

KAZALO TABEL

Tabela 4.1: Vrednost izvoza orožja največjih izvoznic med leti 1950 in 1991	37
Tabela 4.2: Vrednost uvoza orožja največjih uvoznic med leti 1950 in 1991	37
Tabela 4.3: Vrednost izvoza orožja največjih izvoznic med letoma 1992 in 2009	42
Tabela 4.4: Vrednost uvoza orožja največjih uvoznic med letoma 1992 in 2009	42
Tabela 4.5: Trendi prodaje orožja 100 največjih podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe v obdobju 2002–2007	44
Tabela 4.6: Prodaja orožja glede na oborožitveni sistem med letoma 2005 in 2009.....	46
Tabela 4.7: Spremembe v koncentraciji prodaje 100 največjih podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe, med letoma 1990 in 2005.....	48
Tabela 6.1: Obrambni proračun VB in dežel porabljen za nakup oborožitvenih sistemov.	56
Tabela 6.3: Vrednost izvoza orožja Velike Britanije po letih med letoma 1950 in 2009. Vrednosti so zapisane v milijonih ameriških dolarjev.....	59
Tabela 6.4: Uvoznice britanskega orožja po obdobjih.....	60
Tabela 6.5: Izvoz orožja po obdobjih glede na oborožitveni sistem.....	61
Tabela 6.6: Izvoz britanskega orožja med letoma 1950 in 2008 po številu držav uvoznic	61
Tabela 6.7: Vrednost uvoza orožja Velike Britanije po letih od 1950 do 2009 v milijonih ameriških dolarjev	62
Tabela 6.8: Izvoznice orožja v Veliko Britanijo med leti 1950 in 2008.....	63
Tabela 6.9: Uvoz orožja v VB po obdobjih glede na oborožitveni sistem	64
Tabela 6.10: Uvoz britanskega orožja med letoma 1950 in 2008 po številu držav izvoznic	65

SEZNAM KRATIC

UNCTAD - United Nations Conference on Trade and Development

ZDA - Združene države Amerike

NATO - North Atlantic Treaty Organisation

ZN - Združeni narodi

VB - Velika Britanija

VS - Varnostni svet

ZAE - Združeni arabski emirati

SIPRI - Stockholm International Peace Research Institute

MAP - Military Assistance Programme

MRAP - Mine Resistant Ambush Protected

ZRN - Zvezna republika Nemčija

BDP - bruto domači proizvod

CDP - Committee for Development Policy

CDI - Center for Defense Information

AI - Amnesty International

EU - Evropska unija

FOIA - Freedom of Information Act

JSF - Joint Strike Fighter

ECGD - Export Credits Guarantee Department

DESO - Defence & Security Organisation

MoD - ministry of defence

BAE - British Aerospace

DERA - Defence Evaluation and Research Agency

IMF - International Monetary Fund

WTO - World Trade Organization

GATT - General Agreement on Tariffs and Trade

OVSE - Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi

JAR - Južnoafriška Republika

DRA - Defence Research Agency

M&As - Merges and Acquisitions

MNP - multinacionalno podjetje

WB - World Bank

OMC - Olifant Manufacturing Company

SZ - Sovjetska zveza

PPI – Progressive Policy Institute

1 UVOD

Every gun that is made, every warship launched, every rocket fired signifies, in the final sense, a theft from those who hunger and are not fed, those who are cold and are not clothed. The world in arms is not spending money alone. It is spending the sweat of its laborers, the genius of its scientists, the hopes of its children... This is not a way of life at all, in any true sense. Under the cloud of threatening war, it is humanity hanging from a cross of iron (Shah 2009).

(Nekdanji predsednik ZDA Dwight D. Eisenhower v govoru 16. aprila 1953)

Trgovina z orožjem je zelo zanimivo področje, na katerem prihaja do konflikta med mnogimi različnimi interesi. Zunanjepolitični interesi, kot so varnost, človekove pravice in mednarodna ureditev, se tukaj srečujejo predvsem z gospodarskimi (trgovina, delovna mesta, dobiček...). Vprašanje nadzora nad izvozom orožja zato ostaja pereča tema političnih debat tako znotraj posameznih držav kot tudi v mednarodnih organizacijah.

Zanimanje vlad ter mednarodnih agencij za trgovino z orožjem odseva nenehno skrb, da bi izvoz orožja sprožil regionalne oborožitvene tekme, ki bi lahko pripeljale do lokalnega ali celo globalnega konflikta. Težave nastajajo tudi zaradi tega, ker sodijo nekatere države, ki bi lahko postale (ali pa so že) vpletene v oborožitveno tekmo, v skupino držav v razvoju. Te države trpijo zaradi revščine, lakote, bolezni, visoke stopnje smrtnosti in nepismenosti. Za takšne države je uvoz velikih oborožitvenih sistemov izjemno drag in jih lahko potisne na rob propada.

Za razumevanje vpletenosti političnih interesov v trgovino z orožjem je najprej potrebno razumevanje njenih vzrokov. V mednarodno trgovino z orožjem so vpleteni vojaški, politični in gospodarski elementi tako na strani dobavitelja kot tudi kupca. Države, ki

proizvajajo orožje, ga lahko izvažajo k svojim zaveznicam in prijateljskim državam ter k ostalim državam, ki jih želijo podpreti oziroma nanje politično vplivati. Pomembni so tudi gospodarski dejavniki. Po koncu hladne vojne je prišlo do razoroževanja zveze NATO in držav nekdanjega Varšavskega pakta, kar je ustvarilo presežke v njihovi obrambni industriji. Posledično so podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe, začela iskati nove trge, da bi nadomestila izgubo na domačem trgu. Razorožitev enega dela sveta lahko torej pripelje do izvoza orožja, oborožitvenih tekem in nestabilnosti v drugih delih sveta. V državah dobaviteljicah pomeni izvoz orožja vir delovnih mest, zaslужka, širjenje dejavnosti na področju raziskav in razvoja ter doseganje na znanju temelječega gospodarstva. Za državo uvoznico orožja je lahko uvoz bolj učinkovit kot pa razvoj drage lastne obrambne industrije. Vendar pa lahko uvoz orožja državo pripelje do odvisnosti od tujih dobaviteljev ter jo naredi dovzetno za politične pritiske. Trgovanje s tujo valuto lahko povzroči prekomerno zadolževanje v tujini in visok zunanji dolg. Zaradi tega se morata tako država izvoznica kot tudi uvoznica zavedati koristi in posledic trgovanja na mednarodnem orožarskem trgu.

Velika Britanija spada v skupino držav, katerih trgovina z orožjem ima velik vpliv na domače gospodarstvo. Dovolj zgovoren je že podatek, da je VB v letu 2007 izvozila za 5,474 milijard funtov oborožitvenih sistemov, kar znaša okoli 2,5 % celotne vrednosti britanskega izvoza v tem letu. Obrambna industrija v Veliki Britaniji zaposluje približno 310 tisoč ljudi, katerih delodajalci so nekatera izmed največjih orožarskih podjetij na svetu. Britanske multinacionalke, ki proizvajajo za obrambne potrebe, spadajo med nosilke globalizacije, procesa, ki ima ključen vpliv pri oblikovanju vseh aspektov današnje svetovne družbe. Zaradi globalizacije svet postaja vedno manjši, podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe, pa vedno večja in močnejša celo od nekaterih držav. Svetovni orožarski trg je bil v zadnjih desetletjih podvržen bistvenim spremembam, ki imajo zagotovo določen vpliv na gospodarstvo posameznih držav in s tem posledično na življenje ljudi. Večja, kot sta proizvodnja in izvoz orožja v posamezni državi, bolj so te spremembe vidne. Velika Britanija kot ena izmed vodilnih držav na svetu v trgovini z orožjem zagotovo sodi med te države.

Kaj je torej globalizacija trgovine z orožjem prinesla današnji družbi in kakšno vlogo pri tem igra Velika Britanija? To sta ključni vprašanji, ki bosta služili kot rdeča nit diplomski nalogi. Subjektivno oceno prepuščam bralcem, sam pa se bom osredotočil na objektivno analizo izbrane teme.

2 METODOLOŠKI OKVIR

2.1 Predmet proučevanja

Področje trgovine z orožjem predstavlja svojevrsten paradoks. Kljub temu, da je ta dejavnost zelo privlačna za vlade držav, politike, Združene narode in tudi medije, je bilo na tem področju opravljenega le malo empiričnega in teoretičnega akademskega dela (Sandler in Hartley 2001, 242). Trgovina z orožjem odpira številna ekonomska in politična vprašanja, ki so tudi mene osebno vedno zanimala in privlačila. V svoji diplomski nalogi se bom osredotočil predvsem na vpliv, ki ga ima globalizacija na trgovino z orožjem.

Globalizacija prežema vsa področja našega življenja. Njen vpliv je še posebej viden v svetovnem gospodarstvu in trgovini, del katere je tudi trgovina z orožjem. To področje bom raziskoval na študijskem primeru Velike Britanije, ene največjih proizvajalk in izvoznic orožja na svetu. Velika Britanija je tudi ena najrazvitejših držav in je močno vpeta v globalne tokove. Na podlagi tega menim, da je Velika Britanija odličen študijski primer za raziskovanje vprašanja vpliva globalizacije na trgovino z orožjem.

2.2 Cilji proučevanja

Cilj mojega proučevanja je, na primeru Velike Britanije opredeliti glavne načine, s katerimi globalizacija vpliva na trgovino z orožjem. Osredotočil se bom na obdobje po 2. svetovni vojni, kajti takrat se je začel največji razmah trgovine z orožjem, hkrati pa je globalizacija začela odločilno vplivati na naš svet oz. na svetovno trgovino. Opisal bom razvoj in spremembe v britanski trgovini z orožjem in poskušal določiti vpliv, ki ga je imela globalizacija na dogajanje na tem področju.

2.3 Hipoteze

Za izhodišče analize izbrane teme sem si zastavil sledeči hipotezi, ki bosta služili kot rdeča nit diplomske naloge:

1. Globalizacija je vplivala na večjo liberalizacijo trgovine z orožjem.

Globalizacija in liberalizacija sta neločljivo povezana procesa. V samem bistvu gre za odpravljanje dejavnikov, ki ovirajo procese mednarodnega ekonomskega povezovanja. Predpostavljam torej, da je globalizacija vplivala na odstranitev ovir, ki stojijo na poti odprte globalne trgovine z orožjem.

2. Ekonomska globalizacija je vplivala na uvoz in izvoz orožja v Veliki Britaniji.

Globalizacija je močno, če ne celo najbolj od vseh področij, zaznamovala svetovno gospodarstvo. Poskušal bom ugotoviti, če je ekonomska globalizacija vplivala tudi na britansko zunanjo trgovino z orožjem in na kakšen način se ti vplivi kažejo.

2.4 Metode proučevanja

Pri proučevanju teme bom uporabil več raziskovalnih metod, s katerimi bom poskušal čim bolj osvetliti proučevano tematiko. Pri mojem delu bosta prevladovali **analiza in interpretacija sekundarnih virov** (knjig, člankov, spletnih gradiv, raziskovalnih poročil ipd.). Večji del uporabljenega gradiva bo v angleškem jeziku, le nekaj virov bo v slovenščini. Pri uporabi te metode bo potrebno veliko kritičnega mišljenja, saj so nekateri viri, ki se ponujajo na spletu ali v pisni obliki nestrokovni ali pa nerelevantni za raziskovano področje. Pri opredeljevanju in pojasnjevanju temeljnih pojmov bom uporabil **opisno (deskriptivno) metodo**. Definiranje pojmov s pomočjo te metode bo pripomoglo k lažjemu branju in boljšemu razumevanju tematike. Z uporabo **študije primera** bom poskušal nazorno prikazati proučevano temo na praktičnem primeru države, ki sem jo skrbno izbral. Odločil sem se za t. i. **intenzivno zastavljeno raziskovanje** študije primera, ki se osredotoča na posamezno enoto analize, o kateri

želimo zbrati in analizirati čim več podatkov z vsemi metodami, ki jih predmet proučevanja ponuja. Uporabil bom tudi **analizo (uradnih) sekundarnih statistik**, kar pomeni interpretacijo obstoječih statističnih podatkov o raziskovani temi.

3 GLOBALIZACIJA IN VARNOST

“It has been said that arguing against globalization is like arguing against the laws of gravity (Globalization quotes 2009).”

Kofi Annan (Ganski diplomat, sedmi generalni sekretar Organizacije združenih narodov, dobitnik Nobelove nagrade za mir leta 2001)

Tako kot globalizacija je tudi pojem varnosti močno povezan s trgovino z orožjem. Če v svetu ne bi bilo potrebe po zagotavljanju (notranje in/ali zunanje) varnosti, ne bi bilo potrebe po izdelavi in trgovanju z oborožitvenimi sistemi. Z obstojem groženj varnosti obstaja tudi razlog za proizvodnjo in prodajo sredstev za obrambo pred temi grožnjami. Viri ogrožanja varnosti in njihova percepcija so se v zadnjih desetletjih močno spremenili, na kar je močno vplivala tudi globalizacija. Konec koncev tudi sam proces globalizacije predstavlja varnostni izziv. Preden pa lahko nadaljujemo z razpravo, je potrebno pojasniti termina „globalizacija” in „varnost”.

V sesutju berlinskega zidu in zatonu sovjetskega imperija so mnogi videli trenutek konca politike. Zavladalo je prepričanje, da smo prispeli v dobo onstran socializma in kapitalizma, utopije in emancipacije. Medtem so se tovrstna praznovanja slovesa od političnega v zadregi unesla. »Globalizacija«, strašljiva beseda, ki je danes nepogrešljivi del sleherne javne izjave, namreč ne nakazuje konca politike, temveč to, da je politično prebilo kategorialni okvir nacionalne države, še več, celo shematiko vlog tistega, kar velja za »politično« in »nepolitično« delovanje.

Kar je bilo za delavsko gibanje v 19. stoletju razredno vprašanje, je za transnacionalno delujoča podjetja na prehodu v 21. stoletje vprašanje globalizacije. Globalizacija omogoča tisto, kar je v kapitalizmu morda latentno vedno veljalo, vendar je v stadiju njegove socialnodržavno-demokratske obrzdanosti ostajalo prikrito: da podjetja, še posebno tista, ki delujejo globalno, nimajo samo ključne vloge pri oblikovanju

gospodarstva, temveč tudi družbe v celoti, pa čeprav »le« s tem, da družbi lahko odtegujejo materialne vire, kot so kapital, davki in delovna mesta (Beck 2003, 13–14).

3.1 Globalizacija

Globalizacija je gotovo ena najbolj uporabljenih (zlorabljenih), najredkeje definiranih, verjetno najbolj napačno razumljenih in politično učinkovitih besed zadnjih let. Razlikovati moramo med različnimi dimenzijami globalizacije, namreč med komunikacijsko-tehnično, ekološko, delovno-organizacijsko, kulturno, civilnodružbeno, gospodarsko itn. (Beck 2003, 37). Ravno gospodarska dimenzija globalizacije bo v pričujočem delu najbolj v ospredju.

Med definicijami globalizacije sem se znašel v dilemi, katere so tiste, ki najbolj opisujejo ta kompleksni pojem in zajemajo vse njegove razsežnosti. Na najenostavnejši način je globalizacijo definiral Frank J. Lechner (2009, 15), ki v svoji knjigi *Globalization: the making of world society* pravi, da je globalizacija »proces, v katerem se vse več ljudi povezuje na najrazličnejše načine na velikih razdaljah«. Hkrati je Lechner navedel še nekatere definicije drugih avtorjev, kot sta Ritzer in Scholte. Po Ritzerju (Lechner 2009, 16) je globalizacija »pospešen proces, vključujoč tokove, ki zajemajo vedno več delov sveta in povečujejo integracijo ter povezanost med temi deli sveta«. Scholte (Lechner 2009, 16) pa trdi, da se globalizacija »nanaša na transplanetarne in zadnje čase vedno bolj na supraterritorialne povezave med ljudmi. Globalna vez /.../ lahko poveže ljudi na katerikoli točki na Zemlji. Globalizacija vključuje zmanjšanje meja do transsvetovnih družbenih stikov«.

Globalizacija je neizprosna integracija trgov, držav in tehnologij do še ne videne stopnje, ki omogoča posameznikom, korporacijam in državam, da se širijo okoli sveta hitreje, globlje, dlje in ceneje kot kadarkoli prej...pomeni širjenje kapitalističnega prostega trga v skorajda vsako državo na svetu (Friedman 1999). V svoji operacionalizaciji globalizacija v glavnem vodi v intenziviranje vzajemnih odvisnosti, ki presegajo nacionalne meje.

Model ločenih svetov torej nadomestijo transnacionalne soodvisnosti (Beck 2003, 72). Britanski sociolog Roland Robertson (Waters 2001, 4) je mnenja, da se globalizacija »kot koncept nanaša na stisnjenost sveta in pospešeno zavest sveta kot celote...globalno soodvisnost in zavedanje globalne celote«. Prvi del definicije (globalna stisnjenost) odraža argumente teorij odvisnosti in svetovnega sistema. Nanaša se na vedno višji nivo soodvisnosti med nacionalnimi sistemi, ki se odražajo skozi trgovino, vojaška zaveznitva, nadvlado ter »kulturni imperializem«. Wallerstein (Waters 2001, 4) trdi, da je svetovna družba stisnjena že od začetka 16. stoletja, vendar Robertson nasprotuje tej trditvi in meni, da je njegova zgodovina še veliko daljša. Kakorkoli že, bolj pomembna komponenta definicije je ideja intenzifikacije globalne zavesti, ki je relativno nov fenomen.

Globalizacija je vedno bolj vseobsegajoča ne samo z vidika prostora, ampak tudi z vidika vsebine, saj se odraža na vse več področjih – npr. na področju globalnih komunikacijskih in medijskih mrež ter pretoka informacij, globalnega ekonomskega in finančnega sistema, globalne produkcije, globalnega pomena in širjenja znanja, migracijskih gibanj, nadnacionalnih vezi, zdravstvenih groženj, okoljskih problemov, vrednot, neuravnoteženosti v trgovinski menjavi in možni krizi socialnega sistema. Številni avtorji zato opredelijo globalizacijo kot prepletanje ekonomskih, tehnoloških, političnih, varnostnih in sociološko-kulturnih dejavnikov:

- Thomas Friedman in Dani Rodrik razumeta globalizacijo kot dinamičen nenehen proces, za katerega je značilna močna integracija trgov, kultur, nacionalnih držav in tehnologije (Kugler in Frost 2002, 37).
- Bhagwati (2004, 3–7) trdi, da je ekonomska globalizacija le ena izmed različnih oblik globalizacije poleg kulturne in komunikacijsko-informacijske.
- Po Kuglerju in Frostu (2002, 36–38) globalizacija zahteva razumevanje ekonomske, politične, vojaške, tehnološke, finančne, okoljske, kulturne in religiozne komponente.

Posledično lahko, glede na prisotnost in vpliv različnih dejavnikov, ločimo več vrst globalizacije, in sicer:

- **politična globalizacija,**
- **kulturna globalizacija,**
- **globalizacija in religija,**
- **vojaška globalizacija,**
- **ekonomska globalizacija.**

3.1.1 Politična globalizacija

Globalizacija politike pomeni novo politično realnost, saj komunikacijska sredstva širijo zavest po svetu o pomenu človekovih pravic, demokracije in varovanja okolja. Danes je zaradi večje osveščenosti ljudi glede okolja ter informacijskih in virtualnih mrež mnogo lažje odkrivati zlorabe kot nekoč (npr. otroško delo, suženjstvo, nepravičen položaj žensk, zatiranje posameznih etničnih skupnosti, korupcija). Ekonomska globalizacija spodkopava avtoritativne režime zaradi potrebe po večji transparentnosti in higieničnosti, te pa lahko zagotovi samo delovanje pravne države. Ekonomsko perspektiven srednji sloj zahteva vedno več političnih pravic, politične stranke v državi pa se lahko povezujejo tudi s tistimi zunaj države (npr. EU) (Flanagan v Kovač in drugi 2008, 60).

3.1.2 Kulturna globalizacija

Globalizacija vpliva na oblikovanje navad in običajev, toda po drugi strani na globalizacijo povratno vplivajo različne navade, običaji in religije. Da bi lahko posamezna družba dobro prenesla in sprejela ekonomsko globalizacijo, mora tolerirati tako uspeh kot neuspeh. Okolje mora biti obenem sposobno sprejeti in zavrniti številne vplive iz tujine. Najbolj pogosto se omenja prodiranje ameriške kulture (npr. McDonalds, CNN, Hollywood, Coca Cola...) in naraščajoči pomen oziroma prevlada angleškega jezika v globaliziranem svetu. Skozi zabavno industrijo najdejo določene kulture svojo globalno publiko. Globalizacija dviguje zavest v različnih delih sveta ter na ta način

pomaga ohranjati nekatere starodavne kulture (npr. skrb za ohranitev prvotnih prebivalcev Amazonije). Spet drugi menijo, da je prav globalizacija tisti dejavnik, ki uničuje prvoten način življenja in bivanja ljudi (Flanagan v Kovač in drugi 2008, 60).

3.1.3 Globalizacija in religija

Religije postajajo danes vedno bolj globalne, saj postajajo najbolj sveti teksti in drugi pomembni religiozni dokumenti dostopni širšemu svetu. Verski voditelji postajajo prave pop ikone, dialog med različnimi cerkvami se izboljšuje, ljudje pa so mnogo bolj seznanjeni z drugimi religijami, zato se ustvarjajo predpogoji za lažje medsebojno razumevanje. Globalizacija torej ne zavira, temveč ustvarja pogoje za širjenje različnih religij (Flanagan v Kovač in drugi 2008, 60).

3.1.4 Vojaška globalizacija

Vojaška osvajanja v času Perzije, Aleksandra Velikega, Rimskega cesarstva, Muslimanskega otomanskega imperija, Mongolov in obdobje kolonializma nimajo značilnosti globalne vojne. Tudi za prvo svetovno vojno ne moremo reči, da je bila globalna vojna, saj je bila to šele druga svetovna vojna. Z namenom ohranitve miru, finančne stabilnosti, razvoja mednarodne trgovine, višje gospodarske rasti in hitrejšega razvoja so bile po drugi svetovni vojni v Bretton Woodsu ustanovljene GATT, WB in IMF. Po koncu hladne vojne so potencialni globalni konflikti postali več ali manj regionalni in lokalni, toda pojavile so se nove oblike ogrožanja varnosti (npr. kriminalne skupine, nelegalne migracije, piratstvo, nacionalna in verska nestrpnost, lažji dostop do orožja za množično uničevanje). Padajoči vojaški proračuni in konkurenca sta povzročili internacionalizacijo in konsolidacijo vojaške industrije v ZDA in EU (Kugler in Frost 2002, 54–56).

3.1.5 Ekonomska globalizacija

Večina ekonomistov je navdušenih nad ekonomsko globalizacijo, ker zelo cenijo njeno učinkovitost. Globalizacija namreč spodbuja tržno obnašanje, trgi pa sami po sebi zahtevajo učinkovitost. Večja, kot je stopnja globalizacije trga, bolj učinkovita je lahko alokacija proizvodnih dejavnikov. Tako na primer nižje carinske dajatve pomagajo pri brzdanju inflacije in spodbujajo tekmovalnost. Povečevanje mednarodne trgovine pospešuje blaginjo izvozno orientiranih držav (Stiglitz 2002, 4). Študije kažejo, da države, odprte v svet, rastejo v povprečju dvakrat hitreje kot zaprte države (Kugler in Frost 2002, 44).

Izraz »ekonomska globalizacija« je bil moderen izraz 80. in 90. let. Ekonomska globalizacija, širše definirana kot krčenje ekonomskih razdalj (torej tudi stroškov poslovanja) med državami, je natančneje niz procesov, ki se nanašajo na a) proizvodne in tržne tokove ter b) mednarodne finančne in kapitalske tokove. Oba vidika pa sta še dodatno podprta s tremi dejavniki.

Prvi dejavnik so inovacije in napredek na področju tehnologije, ki so močno znižali stroške mednarodnega poslovanja. Drugi dejavnik je podpora gospodarski liberalizaciji (tj. zmanjšanje političnih ovir za trgovanje in investicije) s strani raznih mednarodnih institucij. V primeru svetovne trgovine z blagom in storitvami se podpora izraža preko Splošnega sporazuma o tarifah in trgovini (GATT) in njegove naslednice, Svetovne trgovinske organizacije (WTO), v primeru globalnih kapitalskih in finančnih tokov pa preko Mednarodnega denarnega sklada (IMF). Tretji dejavnik je premik v percepciji primerne vloge vlad in globalnega konsenza o nujnosti široke, toda pravične, uporabe tržnih vzpodbud za gospodarski uspeh (Rajan 2003, 3).

Dr. Gao Shangyuan (2000, 2), profesor na pekinški univerzi in član Odbora za razvojno politiko (CDP) pri ZN je v svojem eseju *Ekonomska globalizacija: trendi, tveganja in preprečevanje tveganj* definiral ekonomsko globalizacijo kot ireverzibilen trend, ki se

nanaša na vedno večjo soodvisnost svetovnih gospodarstev (kot posledica povečanja čezmejne trgovine s proizvodi in storitvami), mednarodnih kapitalskih tokov in širjenja sodobne tehnologije. Ekonomska globalizacija odraža nadaljujoče se širjenje in vzajemno integracijo tržnih meja. Informacijska obveščенost (pomembna v vseh tipih produkcijske aktivnosti) ter marketinške dejavnosti so gonilna sila ekonomske globalizacije. Z drugimi besedami, silovita globalizacija svetovnega gospodarstva v zadnjih letih, ki v veliki meri sloni na razvoju znanosti in tehnologije, je rezultat okolja, v katerem se tržno gospodarstvo bliskovito širi po svetu. Ekonomska globalizacija se je razvila tudi na osnovi mednarodnega pretoka delovne sile podjetij iz različnih držav.

Ekonomska globalizacija ni nezadržen in/ali nepovraten proces in njen vpliv nikakor ni kratkotrajnega pomena. Povzroča dolgoročne strukturne spremembe v svetovnem gospodarstvu, še posebej v naravi in obsegu integracije dejavnikov, vlaganj in končnih trgov.

Ekonomska globalizacija pomeni naraščajočo integracijo vlaganj, različnih dejavnikov in končnih trgov skupaj s povečanim pomenom mednarodnih vrednostnih verig multinacionalnih podjetij¹, ki so ključni predstavniki globalizacije. Pomembnost multinacionalnih podjetij v globalni trgovini lahko empirično potrdimo z opazovanjem obsega trgovine med multinacionalkami v razmerju do celotne globalne trgovine. Kot je zapisano v World Investment Report (UNCTAD 1997) ta obseg po 2. svetovni vojni neprestano narašča in predstavlja že 50 % celotne svetovne trgovine. Posledično so končni izdelki podjetij sestavljeni iz delov, nabavljenih iz različnih držav. Glavna posledica ekonomske globalizacije je ta, da je alokacija virov sedaj vedno bolj vključena

¹ Multinacionalno podjetje (MNP) je podjetje, ki vstopa v tuje neposredne investicije in ima v lasti ali kontrolira aktivnosti dodajanja vrednosti v več kot eni državi (Dunning in Lundan 2008, 3). Navkljub gigantskim razsežnostim in izjemnemu pomenu MNP v svetovnem gospodarstvu je večina definicij, ki jih okarakterizira, zelo enostavnih. Na najbolj osnovni ravni je MNP podjetje, ki ima v lasti ali pa nadzira podružnice oz. hčerinska podjetja v več kot eni državi. Ravno v lastništvu in nadzoru nad proizvodnimi sredstvi je razlika med MNP in ostalimi podjetji, ki preprosto izvažajo izdelke in storitve v tujino (Sloman in Sutcliffe v Vivek 2000, 196).

v sistem multinacionalnih podjetij, prej pa je bila v domeni trgov ali državnih planskih agencij. Ker vrednostne verige vplivajo na razvoj posojilnih verig, imajo multinacionalna podjetja vpliv na domačo politiko številnih držav. Iz tega stališča je porast mednarodnih vrednostnih verig bistvena razlika med gospodarsko integracijo, ki se je začela v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, in prejšnjimi obdobji. Gospodarska integracija je eden izmed procesov, ki najbolj zaznamujejo globalizacijo (Prakash in Hart 2000, 1–2).

3.2 Spremenjena varnostna paradigma

Varnost, razumljena kot lastnost stanja, v katerem je zagotovljen uravnotežen fizični, duhovni in duševni ter gmotni obstoj posameznika in družbene skupnosti v razmerju do drugih posameznikov in družbenih skupnosti, in kot zavestno prizadevanje po vzpostavitvi stanja varnosti, je temeljna prvina obstoja in razvoja človeške družbe od davne preteklosti do danes (Kovač in drugi 2008, 51). Preoblikovanje varnostnega prostora po koncu hladne vojne je v ospredje ponovno postavilo vprašanje ogrožanja, ki je bilo zelo jasno in nespremenljivo vse od leta 1947 oz. začetkov hladne vojne. Po koncu hladne vojne in z vedno močnejšim vplivom globalizacije pa spremenjenim varnostnim okoliščinam niso sledile zadovoljive spremembe tipologije varnostnih groženj kakor tudi ne konceptualno razumevanje vsebine in oblik. Prav tako ni konceptualnega konsenza o vsebini varnostnih groženj, oblikah, v katerih se pojavljajo, ter o viru teh groženj (Kirchner v Kovač in drugi 2008, 4). Vsa sodobna razprava o varnosti se torej v zadnjem času usmerja predvsem na njene referenčne objekte (na koga se varnost nanaša - *security from whom*), kdo ali kaj to varnost ogroža (grožnje varnosti - *security from what*) in seveda, na kakšen način se varnost zagotavlja – varnostne mehanizme (kakšna oz. katera so sredstva za doseganje varnosti) (Liotta 2002, 474–475). Omenjena tri vprašanja so tista, ki determinirajo vso ostalo razpravo. Če so (mednarodno) varnost tradicionalno povezovali predvsem kot vojaško obrambo ozemlja držav, delujočih v anarhičnem svetovnem okolju, kjer je vojaška sila bistvena za ravnotežje moči in stanje varnosti (Newman 2001, 241), pa se danes področja človekovega delovanja, na katera se varnost

nanaša, vse bolj širijo ter vključujejo dimenzije posameznika in celotne družbe (Bilgin 2003, 205).

Razumevanje varnosti se je pod vplivom globalizacije v 90. letih prejšnjega stoletja močno spremenilo. Okrepil se je pomen globalne varnosti, ki je utemeljena na vse večji medsebojni odvisnosti vseh subjektov v mednarodni skupnosti. Takšen razvoj dogodkov je privedel do tega, da so vojne med velikimi silami postale zastarele, obenem pa se intenzivirajo spori znotraj držav na nacionalističnih, etničnih, verskih idr. temeljih (vojne na ozemljih nekdanje Jugoslavije med letoma 1991–1995 in nekdanje Sovjetske zveze, v Somaliji, Ruandi, Jemnu...). Procesi globalizacije so na področju varnosti med drugim pripeljali do:

- povečanja groženj varnosti, ki presegajo okvire posameznih držav (npr. orožje za množično uničevanje, mednarodni terorizem, degradacija okolja, naravne in druge nesreče, možnost zloma globalnega finančnega sistema, globalno segrevanje ozračja, nevarnosti jedrskih nesreč) in do
- povišanja medsebojne povezanosti držav. Procesi globalizacije so doslej razvili nekatere elemente globalne družbe (npr. globalni gospodarski sistem, komunikacije, globalna kultura). Pomen sodelovanja med državami in drugimi subjekti mednarodnih odnosov pri zagotavljanju nacionalne in mednarodne varnosti ter ne konfrontiranja in grobega tekmovanja je večji kot v obdobju hladne vojne.

Navedene spremembe so v veliki meri zagotovile pogoje za odpravo napetosti in nezaupanja v mednarodni skupnosti ter na tak način omogočile vzpostavitev manj konfliktnih in bolj kooperativnih mednarodnih odnosov. Toda kljub vsemu se dobri obeti ne uresničujejo, predvsem zaradi krepitve konfliktnih procesov ter destruktivnega in na uporabi sile temelječega reševanja meddržavnih in medetničnih nasprotij in sporov, ki relativizirajo in ogrožajo ter včasih tudi povsem izničujejo pozitivne spremembe v mednarodnem okolju. Potrebno je samo na primer omeniti uporabo novih informacijskih

tehnologij, ki niso le vir novih ogrožanj, pač pa lahko privedejo tudi do oblikovanja novih varnostnih mehanizmov. Gre torej za varnostni izziv predvsem za nacionalne države, temelječ tako na kozmopolitizmu in večji medsebojni povezanosti (npr. oblikovanje globalnih institucij in vrednot) kot na protikozmopolitizmu, ki globalizacijo razume kot grožnjo nacionalni identiteti, politični suverenosti in nacionalnim ekonomskim interesom. Zaradi tega ni mogoče z veliko verjetnostjo napovedati glavnih smeri in značilnosti razvoja mednarodne skupnosti v prihodnje.

Povečevanje števila subjektov v mednarodnih odnosih² lahko namreč štejejo za pomemben dejavnik, ki prispeva k ustvarjanju novega mednarodnega geopolitičnega okolja, ki je danes manj stabilno in bolj nepredvidljivo kot v preteklosti. Medtem ko je povečanje števila in raznovrstnosti držav v mednarodnih odnosih v zadnjih letih predvsem posledica združevalnih procesov in na naslednji stopnji oblikovanje novih držav po razpadu večnacionalnih socialističnih držav, pa je povečevanje števila in raznovrstnosti drugih subjektov mednarodnih odnosov v zadnjih letih predvsem posledica konca štiri stoletja dolgega obdobja prevlade sistema nacionalnih držav, ki ga zamenjuje pluralistični sistem, za katerega je značilna tekmovalnost in sobivanje poleg nacionalnih tudi nadnacionalnih, regionalnih, lokalnih in celo plemenskih struktur (Drucker v Kovač in drugi 2008, 69). Razvijajoči se multipolarni svet kaže dokaj nestabilno podobo, zato potrebuje strukture, ki bodo sposobne delovati v spremenjenih politično-varnostnih razmerah (Boene v Kovač in drugi 2008, 69). Kritiki menijo, da bo zaradi globalizacije svet kulturno homogen, z več kriminala, z večjo eskalacijo konfliktov in nestabilnimi demokracijami (Kugler in Frost 2002, 35).

Stara nacionalna država v vse bolj soodvisnem svetu ne more več izpolnjevati nekaterih tradicionalnih nalog, kar velja tudi za najmočnejše med njimi, zato se zmanjšuje zaupanje v državo kot garanta družbenih sprememb in napredka (Kegly in Wittkopf v Kovač in drugi 2008, 69). Globalizacija svetovnega gospodarstva, vzpon transnacionalnih mrežnih in nevladnih organizacij ter hitro širjenje informacijsko-komunikacijske tehnologije

² Po podatkih State departmenta je bilo leta 1900 na svetu 57 neodvisnih držav (Progressive policy institute 2003). 1. maja 2008 pa je OZN priznavala obstoj 192-im neodvisnim državam (World Atlas).

spodkopavajo moč države in preusmerjajo pozornost z vojaške varnosti v smeri zagotavljanja ekonomske in socialne blaginje. Globalne družbe so tako omrežene v splet gospodarskih in socialnih povezav, stroški prekinitve teh povezav pa preprečujejo unilateralne poteze držav, zlasti pa uporabo sile (Walt 1998, 32). Podobnega mnenja je tudi Joseph Nye (2002, 167–169). Po njegovem mnenju je informacijska revolucija vplivala na odnose med državami, ekonomijami in civilnimi družbami. Hiter tehnološki napredek v računalništvu in komunikacijah ter internet so bistveno zmanjšali stroške informacij. Tako se lahko nevladni akterji organizirajo transnacionalno na različnih področjih z majhnimi transakcijskimi stroški, prav tako pa brišejo meje med domačo in mednarodno politiko. Vsi ti procesi rušijo vestfalsko ureditev, ki v ospredje mednarodnih odnosov postavlja državo. Vendar pa informacijska revolucija ni edini rušitelj te ureditve. Ravno tako sta pomembni globalizacija in marketizacija (dominantna vloga trga). Obe sta sicer povezani z informacijsko revolucijo, vendar imata tudi neodvisne korenine. Globalizem predstavlja mreže medsebojnih odvisnosti na medkontinentalnih razdaljah. Njegove ekonomske dimenzije segajo v 19. stoletje, preden jih je prekinila prva svetovna vojna in velika gospodarska kriza. Zadnji val globalizacije pa ima korenine v ameriški strategiji po drugi svetovni vojni, ko so ZDA želele ustvariti odprto mednarodno ekonomijo, ki bi preprečila novo gospodarsko krizo, hkrati pa zadržala prodor komunizma. Institucionalni okvir in politični pritisk na odprte trge sta bila proizvod ameriške strategije, pravo spodbudo in pospešek pa jima je dal šele razvoj transportne in komunikacijske tehnologije, v političnem smislu pa konec hladne vojne.

Glede na dogajanje v bližnji preteklosti je sicer res marsikdo upravičeno pomislil, da bo nacionalna država pospešeno izgubljala na pomenu, vendar pa je praksa mednarodnih odnosov zadnjih let dokazala, da je nacionalna država veliko bolj trdoživa, kot je bilo pričakovati. Glede na samo vlogo nacionalne države je mogoče globalizacijo kot varnostni izziv obravnavati na tri temeljne načine:

- Racionalistični: predstavljata ga (neo)realizem in (neo)liberalizem, ki poudarjata zlasti pomen držav kot ključnih akterjev mednarodne skupnosti in varnosti.

- Konstruktivistični: osrednja elementa sta relativno zmanjševanje oz. redefinicija državne moči v obdobju globalizacije ter pomen nastajanja globalne družbe in globalnih vrednot, ki presegajo partikularne nacionalne, religiozne in lokalne identitete. Globalizacija naj bi v tem pogledu povzročala zmanjšanje državne moči, po drugi strani pa državi predstavljala vse pomembnejši vir ogrožanja.
- Vmesni pristop: izpostavlja globalne vidike varnosti, po drugi strani pa še vedno izhaja iz nacionalne varnosti kot ene izmed fundamentalnih funkcij države. Zagovorniki takega pristopa zavračajo dialektično razlago sodobnih varnostnih procesov. Po njegovem mnenju nacionalna varnost ostaja ključna funkcija nacionalne države, pri čemer je obseg varnosti odvisen od specifičnega položaja vsake države (Kovač in drugi 2008, 70–71).

Konec hladne vojne, hitre tehnološke spremembe tako v civilni kot vojaški sferi ter preporod ameriške hegemonistične moči so sicer varnostno prizadevanje močno spremenili, vendar pa je še prezgodaj govoriti o zatonu nacionalne države in njene vloge kot ključnega temelja nacionalne varnosti (Paul 2000, 5). Za razliko od skrajnih stališč Paul (2000, 11–12) trdi, da je na začetku 21. stoletja slika varnostne funkcije mešana, kajti niti optimizem globalistov niti pesimizem zagovornikov vojaške varnosti nista popolnoma zajamčena. Paul (2000, 14) sicer prizna, da so se na področju varnosti zgodile številne spremembe, ki jih je povzročila globalizacija, vendar pa so te spremembe neenake in niso tako temeljite, kot trdijo globalisti, prav tako pa niso tudi tako banalne, kot trdijo realisti.

V tem smislu konca zgodovine še ni na obzorju. To pomeni, da:

- Globalizacija ni odpravila glavnih varnostnih funkcij nacionalnih držav, čeprav so številne države zmanjšale svoje vojaške izdatke.
- Globalizacija se dogaja v okoliščinah unipolarnosti na mednarodnem prizorišču, v katerih so ZDA kot hegemonistična sila na čelu tega procesa. Strukturne okoliščine so se okrepile s povečano vlogo ameriških korporacij, medtem ko so

- le-te izkoristile ameriško moč in tako okrepile ekonomsko in politično vlogo po svetu.
- Nove varnostne grožnje (npr. onesnaženost okolja, nalezljive bolezni ipd.) za državo niso preobsežne, kajti največja (varnostna) inovacija držav je njihova vključitev v nacionalno-varnostna prizadevanja.
 - Odgovori držav varnostnim izzivom v posameznih primerih in regijah niso enotni, kajti globalne družbene in ekonomske sile na države vplivajo različno. Zato so neenaki odgovori na varnostnem področju posledica različnega konteksta držav (Paul 2000, 31).

S koncem hladne vojne je koncept zunanjih sovražnikov zamenjal koncept virov ogrožanja, ki so posledica delovanja različnih ogrožajočih dejavnikov v naravi, družbi in odnosih med nacionalnimi državami. Koncept nacionalne varnosti pa se vsebinsko razširi s spoznanjem, da je varnost posameznikov, njihove kulture in narave sestavni del nacionalne varnosti, ki jo uresničujeta država in civilna družba na temelju javnega, odgovornega in medsebojno nadziranega delovanja. Pri tem je zagotavljanje varnosti državljanom razumljeno kot uresničevanje temeljne človekove pravice, za katero veljata načeli univerzalnosti in nevtralnosti. Omenjeni načeli se potrjujeta prek procesov internacionalizacije in globalizacije ter temeljita na spoznanju, da so človekove pravice neodtujljive in neodrekljive ter kot takšne tudi neodvisne od subjektivne presoje zakonodajalcev v posameznih državah.

Medtem ko je v konceptih individualne in nacionalne varnosti prisotna predpostavka o virih ogrožanja na eni, in subjektu, ki je ogrožen, na drugi strani, pa prihajajo grožnje mednarodni varnosti od znotraj (tj. od drugih držav članic mednarodnega sistema). Ta ideja je med drugim izražena v ustanovni listini OZN v obliki predpostavke o obstoju mednarodne varnostne skupnosti, ki ji pripadajo vse države in so hkrati zavezane, da upoštevajo vse njene vrednote in norme. Države, ki teh vrednot in norm ne upoštevajo, so prepoznane kot kršilke mednarodnih norm in so v tem smislu vir ogrožanja. Mednarodna varnost je torej notranji varnostni problem sistema držav in sveta kot celote in je kot taka kolektivna dobrina mednarodne globalne družbe in ne le posamezne države

ali zvez držav. Kljub temu, da obstoječi mednarodni sistem zagotavlja svojim članicam zunanjo suverenost (na temelju načel o prepovedi agresije in intervencije), pa vse države niso enako sposobne in uspešne pri zagotavljanju splošnih okoliščin za osebno varnost svojih državljanov. Zato se zastavlja legitimno vprašanje o tem, ali naj mednarodni sistem v razmerah splošne globalizacije zagotavlja neposredno tudi individualno varnost ljudi ne glede na njihovo državljanstvo (Grizold 1999, 34).

V preteklosti so bile države center razmišljanja o mednarodnih odnosih. Takšen državocentričen pristop k varnosti pa je danes močno omajan. Predstavniki globalističnega pojmovanja mednarodne varnosti menijo, da je proces globalizacije na začetku 21. stoletja privedel do točke razvoja, ko so jasno vidni obrisi globalne družbe: pojav globalnega ekonomskega sistema, globalne komunikacije in elementi globalne kulture idr. Vse to naj bi pomagalo zagotoviti širšo mrežo družbenih odnosov, ki dejansko presegajo državne meje in zajemajo ljudi po celem svetu. Takšen razvoj je privedel do tega, da so teritorialne vojne med velikimi silami postale zastarele. Obenem so se pojavila nova ogrožanja svetovne varnosti kot npr. degradacija okolja, revščina, orožje za množično uničevanje idr. (Shaw 1994, 172). Konec hladne vojne je prinesel tudi globalno zavedanje in nastanek različnih globalnih družbenih gibanj, razpad nekaterih večnacionalnih držav (SZ, Jugoslavija, Čehoslovaška). Rezultat tega razpada državnosti so bile tudi nove oblike nevarnosti, ki so jih povzročali nacionalistični, etnični, verski in drugi spori znotraj držav in tudi prek državnih meja (na primer vojne v BiH, Rusiji, Somaliji, Ruandi, Jemnu, na Kosovu). Kaldor (1999, 8) je vse te konflikte imenovala kot nove vojne, ki jih lahko razumemo le v okviru globalizacije. Tovrstni konflikti predstavljajo velik problem za mednarodno skupnost. Postavlja se vprašanje, ali intervenirati v notranje zadeve suverenih držav, da bi zaščitili človekove pravice. Ta dilema izraža zgodovinsko preoblikovanje človeške družbe na začetku 21. stoletja. V ospredju razprav o varnosti morajo biti danes posameznik (in ne država) in družbene skupine v okviru nastajajoče globalne družbe. Treba je razviti globalno odgovornost, ki se bo uspešno soočala s problemi globalne neenakosti, revščine, človekovih pravic in degradacijo okolja (Clark 1999, 125).

Glavni poudarki postmodernističnih pogledov na nacionalno in mednarodno varnost so:

- pospešen proces globalizacije na prehodu stoletja,
- učinki globalizacije zlasti na področjih razvoja ekonomije, komunikacij in kulture,
- globalna družbena gibanja so odgovor na nove grožnje (npr. degradacija okolja, revščina, orožje za množično uničevanje),
- razkroj državnosti v nekaterih večnacionalnih državnih tvorbah po koncu hladne vojne je vzpodbudil nove vrste konfliktov kot tudi razvoj politike globalne odgovornosti,
- globalizacija vzpodbuja nastanek novih regionalnih varnostnih skupnosti (severna Amerika, zahodna Evropa, Japonska, vzhodna Azija, Avstralija, Kitajska, Indija, Egipt, Južna Afrika),
- razhajanja o tem, ali bo globalizacija prispevala k oslabitvi in postopni odpravi države ali le k njeni transformaciji (Baylis in Smith 2001, 271).

3.3 Ekonomska globalizacija in varnost

Zaradi velikega pomena ekonomske globalizacije v mednarodnem okolju je zelo pomembno, da ocenimo njen vpliv na varnost (Brooks 2005, 3). Eden od pomembnejših mehanizmov, ki so prispevali h koncu hladne vojne, je tudi ekonomski dejavnik, kar neposredno dokazuje njegovo pomembnost pri določanju temeljnih politično-varnostnih procesov na globalni ravni (Wiarda v Kovač in drugi 2008, 73). Zaradi ekonomskih dejavnikov prihaja danes do nove delitve ekonomske moči, pri čemer gre tako za geopolitični (spreminjanje gravitacijskega središča) kot tudi za institucionalni vidik ekonomskih sprememb (zaton pomena nacionalne države). Medtem ko postaja ekonomija globalna v pravem pomenu besede, postaja mednarodna politika v zadnjem stoletju vse bolj razdrobljena. S tem se je oblikoval vse bolj očiten razkorak med temeljnimi povezovalnimi trendi v ekonomiji in temeljnimi razdruževalnimi procesi v mednarodni politiki, kar je privedlo do stanja, ko geopolitični zemljevidi niso več skladni

z ekonomskimi. Nekateri avtorji v zvezi z hkratnim obstojem procesov ekonomskega povezovanja ter političnega razhajanja med državami trdijo, da vsi ti procesi soobstajajo prav zaradi napetosti, konfliktov in vzajemnega nerazumevanja subjektov mednarodnih odnosov (Weidenbaum 1992, 174). V tem okviru nacionalno-varnostna politika sodobne države upošteva in mnogo bolj kot v preteklosti poudarja poleg vojaško-političnih tudi druge razsežnosti (ekonomske-socialne, zdravstvene idr.) (Burk v Kovač in drugi 2008, 73).

Težava je v tem, da je globalizacija predvsem ekonomska, medtem ko sta varnost in varnostne institucije še vedno povezane predvsem z razumevanjem regionalnega in nacionalnega vidika. Raziskovalci ugotavljajo, da je svetovna ekonomija vedno bolj integrirana, medtem ko je varnost še vedno mnogo bolj nacionalno in regionalno opredeljena. To pomeni, da v odsotnosti bipolarne konfrontacije prevladuje regionalna politična in varnostna konotacija. Takšna dispariteta med ekonomskimi in varnostnimi institucijami bo obstajala še nekaj časa (Flanagan v Kovač in drugi 2008, 73).

To je privedlo do »izstopa« svetovne varnostne politike iz okvira dosedanje geopolitike in njene usmerjenosti na ravnotežje vojaške moči (Grizold 1998, 100). Zato prav ekonomska moč držav neposredno določa tudi njihovo politično vlogo v mednarodni skupnosti (Wiarda v Kovač in drugi 2008, 74). Skladno s tem se je spremenila tudi logika delovanja najpomembnejših svetovnih sil, ki za doseganje ali varovanje svojih interesov v mednarodni skupnosti vse bolj uporabljajo neposredne ekonomske mehanizme. Ekonomska konkurenčnost je zato v sodobnem mednarodnem sistemu pogosto pomembnejša od vojaške moči (Kegly in Wittkopf v Kovač in drugi 2008, 74). Zato ne presenečajo trditve nekaterih strokovnjakov, da bo prav proces krepitve ekonomskega policentrizma prispeval k temu, da bodo v prihodnje ekonomska nasprotja predstavljala pomembno grožnjo regionalni in svetovni stabilnosti ter varnosti (Ahrari v Kovač in drugi 2008, 74). Napetosti v ekonomskih odnosih ne obstajajo samo med razvitimi in nerazvitimi, ampak tudi med razvitimi državami, posebej med tremi vse bolj jasno razvijajočimi se regionalnimi središči ekonomske moči – Severno Ameriko, Daljnim vzhodom in Evropo. Po Petersonu (Kovač in drugi 2008, 74) gre pri tem za neposredno

posledico globalnih ekonomskih povezovalnih procesov in odsotnost združevalnega učinka zaznavanja ogroženosti iz obdobja hladne vojne.

Glede na to, da je varnost izrazito družbeno določena kategorija in jo je težko objektivizirati, lahko tudi za to področje trdimo, da ga je globalizacija kot družben proces temeljito spremenila v konceptualnem in vsebinskem smislu, upoštevajoč delovanje posameznika, podnacionalnih institucij nacionalnih držav (nevladne organizacije) ali nadnacionalnih organizacij (ekonomske, politične, varnostne, kulturne asociacije) v prostoru mednarodne skupnosti. Globalizacija, povezana z ekonomskim razvojem ter spremenjenimi geopolitičnimi razmerami po koncu hladne vojne, je spremenila delovanje tradicionalnih varnostnih akterjev (predvsem nacionalnih držav), kajti v sodobnih mednarodnih odnosih se vse pogosteje kot pomembni akterji pojavljajo zasebne varnostne in vojaške institucije ter podjetja, po drugi strani pa se zaradi nastajanja globalnih identitetnih in kulturnih vzorcev oz. (varnostnih) skupnosti spreminja tudi vloga posameznika, ki je tako fizično kot zaznavno vse manj vpet v birokratske in geografske meje nacionalne države. Globalizacija lahko na nacionalno varnostnem področju predstavlja novo grožnjo državam (načenja njihov monopol na posameznih družbenih področjih kot sta npr. sekundarna socializacija in izobraževanje), medtem ko novi ekonomski tokovi ter vrednostni vzorci ogrožajo individualno človekovo varnost, kar se za posameznika odraža predvsem v nestabilnosti ekonomskega, političnega in socialnega okolja. Po drugi strani pa je percepcija varnosti kot zgolj obrambe državne suverenosti v vestfalskem duhu bistveno preozek koncept (Kovač in drugi 2008, 74–75).

Z vidika varnosti predstavlja globalizacija ekonomskih aktivnosti tako nove možnosti kot tudi nove grožnje z vidika večje varnosti. Na strani novih možnosti lahko ekonomska soodvisnost izboljša varnost. Globalizacija ima pozitiven vpliv na posamezne države, saj pospešuje mednarodno trgovino, pretok znanja, investicij in lažji dostop do različnih trgov ter tehnologije (Stiglitz 2002, 214). Ekonomski pritiski spodbujajo državo, da gospodarstvu omogoča čim boljše pogoje za njegovo delovanje. Ekonomska globalizacija spodkopava avtoritarne režime, saj zahteva odprtost in transparentnost ter zmanjšuje korupcijo (Kugler in Frost 2002, 48). Privlačnost države za tuje direktne investicije je

tako, na primer, v veliki meri odvisna od sposobnosti države, da zagotovi učinkovito delovanje pravne države, zaščito lastninskih pravic in neodvisno sodstvo. Če je globalizacija pravična ali daje takšen videz, to pomeni, da lahko država zmanjša svoje izdatke za nacionalno varnost (Kugler in Frost 2002, 35). Ekonomska globalizacija povečuje tudi obseg in raznovrstnost političnih instrumentov, ki jih imajo države na razpolago. Najbolj pogosti instrumenti so moč nad mednarodno trgovino (bojkot, izvozne in. uvozne sankcije), nad denarjem (nadzor nad pomočjo, posojili, stabilno valuto) in nad informacijami (nadzor nad izvozom tehnologij, zavračanje patentov) (Scharfen v Kovač in drugi 2008, 75). Obenem lahko države učinkovito uporabljajo tudi ne-ekonomske instrumente, kot so na primer zračni napadi na elektrarne ali pomorske blokade s ciljem preprečevanja trgovine z osnovnimi surovinami. Tako so, na primer, ZDA med hladno vojno omejile izvoz visokih tehnologij v SZ in vzhodno Evropo, obenem pa so izvajale tudi embargo na izvoz žita v SZ ter pomagale pri izgradnji gospodarstev v državah, ki so nasprotovala SZ. Manj razvite države praviloma nimajo takšnega obsega možnosti nenasilnega delovanja in to lahko posledično vodi k temu, da za doseg svojih ciljev uporabijo bolj grobo obliko delovanja, to je vojaško silo (Kovač in drugi 2008, 75–76).

Po drugi strani pa globalna ekonomska soodvisnost ustvarja tudi nove grožnje, saj globalizacija nudi več urbani sredini in elitam kot preostalim (podeželje) ter več nekaterim državam kot drugim (Kugler in Frost 2002, 46). Globalna nepravilnost ne povečuje stabilnosti in varnosti v svetu (Rodrick in Flanagan v Kovač in drugi 2008, 76).

Ekonomska globalizacija vpliva na spremembo razumevanja varnosti skozi sledeče vire in dejavnike (Kovač in drugi 2008, 77–78):

- trgovinska odvisnost, vojaška strategija in varnost,
- nacionalno bogastvo, vojaška moč in varnost,
- ekonomska soodvisnost in instrumenti zunanje politike za zagotavljanje varnosti,
- multinacionalna podjetja, globalizacija proizvodnih aktivnosti in varnost,
- globalizacija in stabilnost mednarodnih finančnih trgov,
- globalizacija in energetska varnost,

- nadomestljivost virov in varnost,
- protekcionistični ukrepi in varnost,
- nesimetričnost globalnega razvoja in varnost,
- globalizacija in politična kultura,
- globalizacija in sistemi socialne varnosti,
- globalizacija in informacijska varnost,
- globalizacija in orožje za množično uničevanje,
- globalizacija, organiziran kriminal in terorizem.

Odkar so nacionalna gospodarstva med seboj tako zapleteno povezana, lahko države samo delno nadzirajo svojo varnost. Ekonomska kriza v eni državi se lahko hitro razširi na druge države. Kritiki menijo, da so posamezne nacionalne države dejansko nemočne pri reševanju globalizacijskih problemov, ki jih pušča za sabo globalni kapital in neoliberalno razumevanje vsemogočnosti trga.

4 TRGOVINA Z OROŽJEM PO 2. SVETOVNI VOJNI

»For me there is only one true morality; but it might not fit you, as you do not manufacture aerial battleships. There is only one true morality for every man; but every man has not the same true morality (Cornish 1995).«

(Andrew Undershaft, proizvajalec orožja, v prvem dejanju dela Major Barbara (1906) avtorja G. B. Shawa)

4.1 Kratek zgodovinski pregled dogajanja na mednarodnem orožarskem trgu

4.1.1 Obdobje hladne vojne

Večji uvoz orožja v Zahodno Evropo se je začel že med drugo svetovno vojno. V okviru Akta o posoji in najemu (Lend-Lease Act) iz marca 1941 so ZDA zalagale VB v vojni proti Nemčiji z velikimi količinami pomorske, vojaške in letalske opreme. V štirih letih in pol je v okviru tega akta VB prejela od ZDA vojaško in drugo pomoč v vrednosti 27 milijard dolarjev. »Lend and lease« projekt je doživel svoj nenaden konec poleti leta 1945, vendar sta bila začetek hladne vojne in polna ameriška skladišča orožja razloga, da je dobava znova hitro oživela. Kmalu po sprejetju Trumanove doktrine maja 1947 je ameriški kongres odobril pomoč Grčiji in Turčiji v orožju in vojaški opremi. Leta 1949 je bil v kongresu sprejet Akt o vzajemni vojaški pomoči (Mutual Defense Assistance Act), oblikovan z namenom pomagati ameriškim zaveznikom v novoustanovljeni Organizaciji severnoatlantskega sporazuma (NATO).

Dobava ameriškega orožja in opreme je bila znova pereča tema po juniju 1950, ko je Severna Koreja napadla Južno Korejo. V prepričanju, da je napad na Daljnem vzhodu začetek Sovjetske ofenzive na Zahodno Evropo, se je začel program intenzivne oborožitve, ki je v veliki meri temeljil na pomoči ZDA v okviru Programa vojaške

pomoči (MAP). Pomoč preko programa MAP se je močno okrepila sredi 50. let. Kljub temu, da se je Korejska vojna končala leta 1953, je bila kvaliteta in količina ameriškega orožja na tako zelo visoki ravni, da je Zahodna Evropa še dolga leta ostala njen glavni kupec. Gospodarsko in industrijsko okrevanje Evrope po vojni je pomenilo, da le-ta ne bo vedno odvisna od pomoči ZDA, čeprav je šele v začetku 70. let izvoz iz Evropskih članic zveze NATO presegel uvoz, ki je še vedno večinoma prihajal s stani ZDA (Cornish 1995, 6–7).

Obrambni izdatki so bili v Veliki Britaniji v letih takoj po 2. svetovni vojni večji kot kadarkoli pozneje v moderni zgodovini. Leta 1950 so se močno dvignili in ostali na isti ravni vse do začetka 90. let 20. stoletja. Britanski vojaki naj bi bili takoj po vojni slabo opremljeni, stanje pa se je izboljšalo šele po letu 1950. Čeprav je bila povojna obrambna industrija močna, se je soočala z ignoranco s strani vlade, enako tudi civilna industrija. Število zaposlenih v obrambni industriji je počasi začelo presegati število iz obdobja pred vojno. Poudarek je bil predvsem na izdelavi vojaških letal (Edgerton 2006, 100–107).

Vojaško industrijo so v ZDA smatrali kot enega najpomembnejših stebrov svoje vojaške moči. Ob začetku hladne vojne je bila večina članov kongresa takoj pripravljena podpreti orožarske transferje. Združene države Amerike so v času hladne vojne z orožjem zalagale predvsem svoje zaveznike, ki so se soočali z vojaško in seveda tudi ideološko grožnjo Sovjetske zveze. Sprva so bile prejemnice pomoči države zveze NATO ter Iran, Južna Koreja, Turčija in Tajvan. Kasneje so bile vojaške pomoči deležne tudi nekatere afriške in latinskoameriške države. Sovjetska zveza se je uspela vojaško povezati s Sirijo, Irakom, Egiptom in Kubo, zato so v teh delih sveta iskali svoje zaveznike tudi Američani, ki so večinoma prakticirali liberalni način trgovanja. Na takšen način so ustvarili pretok izjemno dragega in sofisticiranega orožja zaveznikom v Evropi, Aziji in Bližnjem vzhodu. Takšno politiko so podpirali tudi vojaški voditelji, ki so se na ta način povezovali z zavezniškimi vojaškimi elitami. Takšna politika pa je koristila tudi domači obrambni industriji ZDA, ki je konstantno nasprotovala kakršnimkoli restrikcijam pri prodaji orožja. V sedemdesetih so ZDA na veliko trgovale s Savdsko Arabijo in predvsem Iranom, ki so ju videli kot nosilce stabilnosti na Bližnjem Vzhodu. Osemdeseta je

zaznamovala predvsem orožarska pomoč afganistanskim Mudžahedinom, ki so prav tako služili kot ščit pred komunistično nevarnostjo. Do leta 1990 so ameriški izvoz orožja zaznamovali predvsem hladnovojni motivi. Trgovina z orožjem je bila predvsem sredstvo zunanje politike in je služila bolj nacionalnim interesom kot pa ekonomskim koristim (Klare 2009).

Bolj, kot se je bližal konec hladne vojne, bolj so obrambni izdatki držav po svetu padali. Domači trgi z orožjem so se začeli krčiti in obseg svetovne trgovine z orožjem, vojaško opremo ter tehnologijo se je zmanjšal. Ne le, da se je mednarodni orožarski trg zmanjšal, dramatično so se spremenile tudi njegova dinamika in zakonitosti. Naraščal je tudi pritisk javnosti po mirovni dividendi³ in tudi vlade držav so ugotovile, da nivo obrambnih izdatkov in angažiranja iz hladnovojnih časov niso več potrebni oz. upravičeni. Glavni protagonisti hladne vojne so se naenkrat znašli z ogromnimi presežki vojaških zmogljivosti. Podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe, ter vlade so predlagali številne ukrepe, kot so pretvorba ali diverzifikacija obrambne industrije, konsolidacijo obrambne industrije ter prestrukturiranje obrambnega sektorja in izvoza orožja. Pojavile so se tudi ideje o uporabi tovarn za proizvodnjo orožja v civilne namene, vendar se je ta ideja izkazala za preveč utopično. Na zahodu je bilo veliko skepticizma do konverzije obrambne industrije, predvsem pri tistih državah, ki so se odločile za tržni pristop k prestrukturiranju obrambnega sektorja. Veliko truda je bilo vložene v nacionalno in mednarodno prestrukturiranje in konsolidacijo tega področja. Nekatera podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe, so se v tem času popolnoma otresla nevojaške proizvodnje (Cornish 1995, 1–2).

Po podatkih inštituta SIPRI⁴ so bili med leti 1950 do konca hladne vojne leta 1991 največji izvozniki orožja Sovjetska zveza, ZDA, VB, Francija in Zvezna republika

³ Mirovna dividenda je pojem, ki se je uveljavil v devetdesetih letih kot poimenovanje za trend zmanjševanja izdatkov v obrambne namene in njihovo preusmeritev na druga področja (Prezelj 2002, 629).

⁴ SIPRI je neodvisni, mednarodni inštitut, ki se ukvarja z raziskovanjem konfliktov, oboroževanja, nadzora nad orožjem in razoroževanja. Inštitut, ustanovljen leta 1966, zagotavlja javno dostopne podatke, analize in priporočila oblikovalcem politike, raziskovalcem, medijem in zainteresiranim posameznikom. Svoj sedež ima v Stockholmu na Švedskem (SIPRI).

Nemčija (glej tabelo 4.1), največ oborožitvenih sistemov pa so uvozili Indija, ZRN, Irak, Japonska in Egipt (glej tabelo 4.2).

Tabela 4.1: Vrednost izvoza orožja največjih izvoznic med leti 1950 in 1991. Vrednosti so zapisane v ameriških dolarjih.

Država/Obdobje	1950-1991
Sovjetska zveza	466 565 000 000
ZDA	425 397 000 000
VB	94 278 000 000
Francija	75 037 000 000
ZRN	39 175 000 000

Vir: prirejeno po SIPRI.

Iz zgornje tabele je razvidno, da sta bili v omenjenem obdobju SZ in ZDA daleč največji izvoznici orožja na svetu. Vsaka posebej sta izvozili dvakrat več oborožitvenih sistemov kot VB, Francija in ZRN skupaj.

Tabela 4.2: Vrednost uvoza orožja največjih uvoznic med leti 1950 in 1991. Vrednosti so zapisane v ameriških dolarjih.

Država/Obdobje	1950-1991
Indija	64 952 000 000
ZRN	52 430 000 000
Irak	46 320 000 000
Japonska	43 203 000 000
Egipt	41 018 000 000

Vir: prirejeno po SIPRI.

Pri uvozu oborožitvenih sistemov ne obstajajo tako velike razlike v vrednosti kot pri izvozu. ZRN je edina država, ki se je znašla med petimi največjimi izvoznici in uvoznici orožja med leti 1950 in 1991, po čemer lahko sklepamo, da je država po 2. svetovni vojni veliko vlagala v obnovitev svoje vojaške moči.

4.1.2 Obdobje po koncu hladne vojne

Takoj po koncu hladne vojne se je zdelo, da je »miroljubni« svet po hladni vojni dobil trg z orožjem, ki je seveda občutno manjši, vendar veliko bolj pester, živahen in tekmovalen kot njegov hladnovojni predhodnik. Ker je ponudba močno presegala povpraševanje, se je prednost premaknila na stran kupca, s tem pa se je začel boj ponudnikov za tržne deleže. Odločitve glede izvoza orožja so bile vedno bolj tržno naravnane, pogodbe pa so postajale vedno bolj kompleksne in so pogosto vsebovale tudi selitev proizvodnje, znanja in tehnologije kot del protidobav in kot del tržnih dogovorov. Z razvojem globalnega orožarskega trga so se razvijale tudi ideje o njegovi regulaciji. Ne glede na to, kako strog je bil državni nadzor nad izvozom, so se vlade zavedale, da bi v množici ponudnikov vsaka zavrnitev prodaje povzročila takojšnjo izgubo strank. Pogosto je bilo slišati: «Če ne bomo izvažali mi, bodo pa drugi!». Tekmovanje za tržne deleže je tudi zmanjšalo možnosti za konsenz držav izvoznic orožja glede nadzora nad izvozom nekaterih oborožitvenih sistemov in tehnologij na določena območja, s čemer je postal nadzor nad izvozom orožja močno otežen (Cornish 1995, 1–2).

Večina strokovnjakov se strinja, da je prišlo po koncu hladne vojne do drastičnih sprememb na trgu z orožjem. S koncem hladne vojne je namreč Sovjetska Zveza doživela gospodarski kolaps, zmanjšali so se vojaški izdatki držav po svetu, povečala se je gospodarska nestabilnost nekaterih držav, itd. Na strani ZDA nacionalna varnost pri izvozu orožja ni bila več v ospredju, njeno mesto pa so zasedle gospodarske koristi. Dinamika ponudbe in povpraševanja je prevzela vodilno vlogo. Večji del 90. let so bile največje odjemalke orožja evropske države, države Bližnjega Vzhoda ter države azijsko-pacifiške regije. Glavne izvoznice pa so bile ZDA, VB, Rusija, Kitajska in Francija (vse

stalne članice varnostnega sveta ZN), ki so obvladovale 80 do 90 odstotkov trga (Cornish in Bicheno 2009).

Po koncu Zalivske vojne leta 1991 je bilo očitno, da je Irak napadel Kuvajt z orožjem, ki ga je kupoval predvsem od Sovjetske zveze, Francije ter nekaterih drugih zahodnih držav. Zato so se pojavili pozivi k sprejetju multilateralne »pogodbe«, ki bi omejevala prodajo orožja na konfliktna območja. Stalne članice VS Združenih narodov so pogajanja glede omejitev trgovanja začele že julija 1991, vendar so pogovori po dveh letih neslavno propadli. Glavni krivec so bile ZDA, ki so s prodajo vojaških letal Tajvanu močno razjezile Kitajsko, ki je nemudoma odstopila od pogajanj. Tudi pozneje so bile ZDA glavni akter na svetovnem orožarskem trgu. Pod krinko nacionalne varnosti, s čemer so obujale hladnovojne motive, so izpeljale milijardne posle s Savdsko Arabijo, Kuvajtom in ZAE. Te države naj bi bile njihove zaveznice na Bližnjem Vzhodu v primeru vojne z Irakom ali Iranom (Klare 2009).

Post-hladnovojni trg z orožjem so oblikovali trije dejavniki. Prvi je močno zmanjšanje vojaških izdatkov v veliki večini držav po svetu kot odziv na javno mnenje, ki je močno nasprotovalo dragim nakupom orožja. Vojaška industrija je posledično proizvajala presežke, vlade držav pa so na vsak način hotele zaščititi svojo obrambno industrijo. Delno je ravno zaradi neprestane težnje proizvajalcev orožja in tudi držav po izvozu prišlo do vpliva drugega dejavnika: spremenjenih vzorcev v proizvodnji orožja in vojaške opreme. Podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe, so se začela pogosteje odločati za skupen vstop na trg in tako zmanjšati tveganje ter stroške, hkrati pa so tudi lažje dostopala do tujih trgov. Zaradi cenejše delovne sile in nižjih proizvodnih stroškov pa so hkrati začela tudi seliti proizvodnjo v države v razvoju. Zaredi tega je nadzor nad proizvodnjo in izvozom orožja postal še težji, istočasno pa je prišlo tudi do širjenja domačih proizvodnih zmogljivosti. Trgovina z orožjem je pogosto združena s prodajo ključnih vojaških in civilnih tehnologij oziroma tehnologij za dvojno uporabo preko sporazumov o protidobavah. Uvozniki se raje, kot da bi kupili kompleksne vojaške sisteme neposredno iz proizvodne linije, odločajo za nakup določenega dizajna in proizvodne tehnologije v upanju, da bodo lahko tudi sami v prihodnje postali izvozniki

ali pa da bodo uporabili tehnologijo v civilne namene v domači industriji. Ker pa je večina te tehnologije v osnovi civilne, je nakup vojaško proizvodnih zmogljivosti postal izrazito odkrit in neposreden.

K tem komercialnim, industrijskim in tehnološkim dejavnikom lahko dodamo še tretjega, in sicer naraščajočo politično in kulturno samozavest uvoznikov. Države, osvobojene iz okov hladne vojne, so se začele zavedati svojega statusa v mednarodni skupnosti. Pravico do lastninjenja in proizvodnje modernega konvencionalnega orožja smatrajo kot osnovno in neodtujljivo pravico vseh modernih držav ter v ta namen izkoriščajo mednarodno trgovino z orožjem.

Te tri našteje sile so ustvarile trg, na katerem je iniciativa vedno na strani držav uvoznic orožja. Veliki presežki zalog, vedno manjše povpraševanje in spreminjajoči se vzorci vojaške proizvodnje so razlogi, da je orožarski trg po hladni vojni, kljub temu, da je močno zmanjšan, veliko bolj raznolik, živahen in kompetitiven kot v prejšnjih obdobjih. Poleg omenjenih komercialnih in industrijskih lastnosti ima novi trg tudi nove strateške značilnosti. Najsodobnejša oprema in tehnologija prav tako najdejo pot na mednarodni trg z orožjem. S tem, ko postajata trg in proizvodnja vedno bolj raznolika in razširjena, postaja tudi ideja o učinkovitem nadzoru vedno bolj neuresničljiva. Učinkovit nadzor namreč zahteva predvsem multilateralno dejavnost tako držav uvoznic kot izvoznic (Cornish in Bicheno 2009).

Po terorističnih napadih na New York 11. septembra 2001 so zahodne zaveznice na čelu s ZDA začele vojno proti terorizmu, v katero so vključili prav vsa razpoložljiva sredstva. Največja zaveznica ZDA v vojni proti terorju, ki še vedno traja, je Velika Britanija. Ko je George W. Bush leta 2001 postal predsednik ZDA, je še okrepil vlogo nacionalne varnosti pri oblikovanju zunanje politike. Ta je med drugim zajemala zalaganje izbranih zaveznikov, ki so bili pripravljene sodelovati v vojni proti terorizmu, z ogromnimi količinami najsodobnejšega orožja. Na Centru za obrambne informacije (CDI - Center for Defense Information) opozarjajo, da je lahko ta trend izjemno nevaren. V preteklosti so ZDA z orožarskimi posli »nagradile« države, ki so jih podpirale v njihovi politiki. Takšna

praksa se je še bolj utrdila po napadih 11. septembra. Če pogledamo vojaške transferje po omenjenem datumu, je več kot očitno, da so ZDA spremenile odnos do številnih držav, med katerimi so mnoge prejele vojaško pomoč, ki bi bila pred 11. 9. zagotovo zavrnjena. ZDA so naredile revizijo seznama držav, katerim ne prodajajo svojega orožja, iz katerega so odpadle Armenija, Azerbajdžan, Pakistan, Indija, Tadžikistan in takratna Jugoslavija. Milijardni posli so bili sklenjeni z Omanom, Egiptom, Filipini in Turčijo. Da bi se izognili očitkom, da podpirajo samo eno državo v regiji, so oborožili istočasno npr. Pakistan in Indijo ter Azerbajdžan in Armenijo. Takšno izkazovanje moči ZDA bi lahko v bližnji prihodnosti pripeljalo do številnih regionalnih kriz (Stohl 2003b).

Po ocenah inštituta SIPRI (izdelane so le ocene, saj zaradi pomanjkljive metodologije zbiranja podatkov ni mogoče podati točnega izračuna) se je vrednost celotne globalne trgovine z orožjem od leta 2001 do leta 2007 zvišala z 30 541 milijard ameriških dolarjev na 50 593 ameriških dolarjev (vrednost dolarja je iz leta 2007). Zgovoren je tudi podatek, da se je vrednost celotne svetovne trgovine z orožjem nekaj let pred letom 2001 konstantno zmanjševala (SIPRI).

Od leta 2005 naprej se pojavlja trend naraščanja količine dostav konvencionalnega orožja. Letno povprečje v obdobju 2004–2008 je bilo za 21 % večje kot v obdobju 2000–2004, ko je bilo letno povprečje najnižje od 60. let prejšnjega stoletja naprej. ZDA in Rusija ostajata daleč največji izvoznici orožja na svetu, sledijo jima Nemčija, Francija in VB. Teh 5 držav je na vrhu lestvice dobaviteljev orožja že od konca hladne vojne in skupaj obvladujejo več kot tri četrtine celotnega trga (Wezeman in drugi 2009, 299).

Med letoma 1992 in 2009 so največ orožja izvozile ZDA, Rusija, Nemčija, Francija in VB. Po koncu hladne vojne so ZDA zasedle primat med izvoznicami oborožitvenih sistemov. Njihov izvoz je dvakrat večji od Ruskega in celo 7,5-krat večji od britanskega (glej tabelo 4.3).

Tabela 4.3: Vrednost izvoza orožja največjih izvoznic med letoma 1992 in 2009. Vrednosti so zapisane v ameriških dolarjih.

Država/Obdobje	1992 - 2009
ZDA	168 217 000 000
Rusija	78 702 000 000
Nemčija	31 728 000 000
Francija	29 813 000 000
VB	22 548 000 000

Vir: prirejeno po SIPRI.

Na položaj največje uvoznice oborožitvenih sistemov se je po padcu železne zavese zavihtela Kitajska, ki je od konca hladne vojne do leta 2009 uvozila skoraj 32 milijard ameriških dolarjev orožja. Kitajski sledijo Indija, Turčija, Južna Koreja in Tajvan. Med petimi največjimi uvoznicami orožja po hladni vojni so torej samo azijske države (glej tabelo 4.4).

Tabela 4.4: Vrednost uvoza orožja največjih uvoznic med letoma 1992 in 2009. Vrednosti so zapisane v ameriških dolarjih.

Država/Obdobje	1992-2010
Kitajska	31 983 000 000
Indija	26 013 000 000
Turčija	21 452 000 000
Južna Koreja	21 005 000 000
Tajvan	19 274 000 000

Vir: prirejeno po SIPRI.

4.2 Trendi na področju trgovine z orožjem

Prodaja orožja 100 največjih podjetij na svetu (z izjemo Kitajskih podjetij), ki proizvajajo za obrambne potrebe, se je po podatkih inštituta SIPRI v letu 2007 povečala za 5 % glede na leto 2006 in za 37 % glede na leto 2002 (glej tabelo 4.5). Na SIPRI-jevi lestvici 100 največjih podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe, prevladujejo ameriška podjetja. 44 ameriških podjetij je speljalo 61 % poslov izmed 100 največjih prodaj orožja v letu 2007 v vrednosti 347 milijard dolarjev. 32 zahodnoevropskih podjetij je speljalo 31 %, 7 ruskih pa 2, 4 % poslov med 100 največjimi prodajami orožja v letu 2007. Podjetja iz Izraela, Japonske in Indije pa so v navedenem vrstnem redu skupaj speljale 5, 4 % vrednosti vseh orožarskih poslov.

Pet ameriških, pet zahodnoevropskih in eno rusko podjetje so v letu 2007 povečala svojo prodajo orožja za več kot milijardo dolarjev, 21 podjetij iz stoterice največjih pa je svoje prihodke povečalo za več kot 30 %. Večina teh proizvajalcev spada v eno izmed sledečih skupin: v prvi so proizvajalci oklepnih vozil, še posebej tistih zaščitenih pred protioklepnimi minami in s posebno zaščito pred zasedami (MRAP), ki jih potrebujejo zavezniške sile v Iraku in Afganistanu. V drugi skupini so zasebna vojaška podjetja, ki imajo vedno večje dobičke zaradi prenašanja izvajanja vojaških storitev v privatni sektor. V tretji skupini pa so britanska podjetja, ki so največ pridobila s prevzemi podjetij, še posebej ameriških. Nekatera podjetja, ki se ukvarjajo z visoko tehnološko elektroniko, in komunikacijska podjetja so bila prav tako med največjimi zaslužkarji. Ruska letalska podjetja so nadaljevala dobro prodajo iz prejšnjih let in so veliko zaslužila z izvozom ter opremljanjem ruskih oboroženih sil. Ruska podjetja iz ostalih sektorjev, kot je ladjedelništvo in izdelava oklepnih vozil, ne poslujejo ravno najbolje, tako da so med 100 največjimi na svetu le ruska podjetja iz letalskega sektorja (proizvodnja letal, izstrelkov, zračne obrambe, letalskih motorjev).

Tabela 4.5: Trendi prodaje orožja 100 največjih podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe v obdobju 2002–2007

Leto	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2002– 2007
<i>Prodaja orožja po trenutnih cenah in menjalnih tečajih</i>							
Celotna prodaja v milijardah dolarjev⁵	196	235	274	289	312	347	
<i>Sprememba v %</i>		20	17	5	8	11	77
<i>Prodaja orožja glede na cene in menjalne tečaje v letu 2007</i>							
Celotna prodaja v milijardah dolarjev	252	283	309	317	331	347	
<i>Sprememba v %</i>		12	9	2	5	5	37

Vir: SIPRI.

Celotni obrambni izdatki na svetu so bili za leto 2008 ocenjeni na 1464 milijard dolarjev, kar je pomenilo 4-odstotno zvišanje od leta 2007 in 45-odstotno od leta 1999. Ta številka je predstavljala 2,4 % svetovnega BDP-ja in 217 dolarjev na vsako osebo na svetu. Regija z največjim povečanjem izdatkov med letoma 1999 in 2008 je bila vzhodna Evropa z 174-odstotnim zvišanjem, od tega je bila za 87 % »kriva« Rusija. Ostale regije z najvišjim povečanjem vojaških izdatkov so bile še severna Afrika s 94 %, Severna Amerika s 66 % ter Vzhodna Azija in Bližnji Vzhod s 56 %. Najmanj so vojaške izdatke povečali v zahodni in srednji Evropi, in sicer za 5 %. Vojaški izdatki ZDA so v letu 2008 znašali 41,5 % vseh svetovnih izdatkov za obrambo, sledila ji je Kitajska s 5,8 % in pa Francija ter Velika Britanija s 4,5 %. Med osemletnim predsedovanjem George W. Busha so obrambni izdatki ZDA dosegli najvišjo vrednost od druge svetovne vojne naprej, predvsem zaradi vojn v Afganistanu in Iraku, kar je pripomoglo k velikemu deficitu v državnem proračunu. Te vojne so bile financirane predvsem z dodatnimi odobritvami

⁵ Vrednosti v tabeli se nanašajo na podjetja, ki so vsako leto med letoma 2002 in 2007 sestavljala SIPRI-jevo lestvico 100 največjih podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe.

izven rednega proračunskega postopka, kar zbuja skrb glede preglednosti in nadzora, ki ga vodi kongres, večinoma pa so bile financirane s posojili. Še naprej bodo potrebna velika proračunska sredstva v bližnji prihodnosti, tudi če predpostavimo zgodnji umik ameriških vojakov iz Iraka.

Kitajska je v letu 2008 prvič postala druga na svetu po vojaških izdatkih, katere je v zadnjem desetletju povečala skoraj trikratno. Vendar pa zaradi hitre gospodarske rasti gospodarsko breme vojaških izdatkov še vedno znaša zmernih 2,1 % BDP. V zahodni in srednji Evropi je bila obrambna poraba v letu 2008 precej stanovitna. Rusija še naprej povečuje porabo ter vzdržuje načrte za nadaljnje povečanje obrambnih izdatkov kljub resnim gospodarskim težavam. Kitajska, Indija, Južna Koreja in Tajvan predstavljajo pretežni del povečanja obrambnih izdatkov v azijski regiji. Alžirija je porabo povečala za 18 % na 5,2 milijarde ameriških dolarjev, kar je najvišja vrednost obrambnih izdatkov v Afriki, za to pa je zaslužna močna gospodarska rast. V Južni Ameriki je Brazilija še povečala porabo, saj si prizadeva, da bi postala večja regionalna sila. Vojaška poraba na Bližnjem vzhodu je v letu 2008 nekoliko padla, čeprav je to verjetno le začasen pojav, saj številne države v regiji načrtujejo večje nakupe orožja. Nasprotno pa je bil v Iraku zabeležen velik porast porabe, saj je bil tam vojaški proračun za leto 2008 za 133 % višji od njihove porabe v 2007. Medtem ko je prej večina sredstev za iraške varnostne sile prišla iz ZDA, se sedaj vedno bolj financirajo iz domačega proračuna (SIPRI).

V tabeli 4.6 so zapisani podatki o tem, katere oborožitvene sisteme so države med letoma 2005 in 2009 največ uvažale oz. izvažale. Iz tabele je razvidno, da je bilo v zadnjih petih letih prodanih največ vojaških letal, katerih prodajo spremlja konstantna rast. Izpostaviti velja še prodajo izstrelkov, ki jo je po letu 2006 zaznamoval vsakoletni padec.

Tabela 4.6: Prodaja orožja glede na oborožitveni sistem med letoma 2005 in 2009. Vrednosti so zapisane v milijonih ameriških dolarjih.

Oborožitveni sistem/leto	2005	2006	2007	2008	2009	Skupaj
Letala	7963	9451	11592	10371	10325	49702
Sistemi zračne obrambe	714	1142	675	1022	667	4219
Oklepniki	1767	2690	3403	2685	3057	13602
Artilerija	400	475	539	482	445	2341
Motorji	779	639	721	696	735	3570
Izstrelki	2860	3992	3285	2994	2742	15872
Ostalo	42	66	78	67	60	314
Sateliti	50					50
Senzorji	1110	1270	1272	1201	1068	5921
Ladje	4874	4803	3878	3247	3541	20342
Skupaj	20557	24528	25443	22766	22640	115934

Vir: SIPRI.

Globalna finančna kriza je imela do sedaj le omejen vpliv na področje trgovine z orožjem in na podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe. Čeprav so delnice podjetij padle, številke iz leta 2008 kažejo, da je 10 največjih podjetij ostalo stabilnih ali pa je celo povečalo prodajo in število naročil svojih zalog. Verjetno bo trajalo še kar nekaj časa, preden bo zaznati padec v naročilih oborožitvenih sistemov. Kriza je nekako obšla podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe, saj so namreč odvisna predvsem od vlad posameznih držav, bolj kot pa od izdatkov potrošnikov. V prihajajočih letih je mogoče, da bo vedno večji deficit v državnih proračunih, ki ga bo povzročila kriza in finančni ukrepi za njeno zmanjšanje, pripeljal do vedno večjega pritiska na obrambne izdatke, vendar za enkrat ni očitnih znakov, da bi do tega zares prišlo. Nekatere države, kot recimo Francija, so v protikriznih ukrepih predvidele celo finančno pomoč obrambni industriji. Veliko bolj pa krizo občuti ruska obrambna industrija, kjer so zaradi pomanjkanja bančnih kreditov nekatera podjetja nezmožna izplačevati plače zaposlenim.

Vlada jim je že obljubila finančno pomoč, vendar učinki te pomoči za enkrat še niso vidni (SIPRI).

V obrambni industriji prihaja do dolgoročnih trendov, ki imajo velik vpliv na razmere na svetovnem orožarskem trgu. V prvi vrsti se pojavljajo **strukturne spremembe**, ki se odražajo v koncentraciji obrambne industrije, in s tem tudi ponudbe tako na državnem kot mednarodnem nivoju. Že od sredine 90. let 20. stoletja so za obrambno industrijo značilni številni nakupi in združevanja (M&As) podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe⁶. Ta trend je še posebej viden v ZDA, medtem ko je v Evropi koncentracija lastništva na nacionalni ravni že dosegla svoje meje, evropske integracije v vojaškem sektorju pa so še v povojih.

Omenjene strukturne spremembe v obrambni industriji so vplivale tudi na prodajo podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe. V tabeli 4.7 so prikazane spremembe v koncentraciji prodaje 100 največjih podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe. Ob koncu hladne vojne mednarodna obrambna industrija ni bila preveč koncentrirana, saj je 5 največjih podjetij obvladovalo »le« 22 % celotne prodaje orožja med 100 največjimi podjetji, ki proizvajajo za obrambne potrebe na svetu. Stanje se je močno spremenilo do leta 2005, ko je 5 največjih podjetij opravilo 43 % vseh prodaj orožja med 100 največjimi podjetji. To povečanje deleža največjih podjetij je v tabeli razvidno še med največjimi 10, 15 in 20 največjimi podjetji. V vseh primerih se je največja sprememba zgodila med letoma 1995 in 2000. Celotna prodaja podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe, se je v obdobju 1990–2005 tudi bolj skoncentrirala v nekaj podjetij, ker pa je bila koncentracija celotne prodaje že leta 1990 visoka, porast med letoma 1990–2005 ni tako velik. 5 največjih podjetij je leta 1990 opravilo 33 % celotne prodaje in 45 % leta 2005. Do leta 2005 je bila koncentracija celotne prodaje zelo podobna koncentraciji prodaje

⁶ Podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe (ang. arms producing companies, defence companies) proizvajajo orožje v osnovi za oborožene sile posameznih držav. Produkti zajemajo pištole, strelivo, rakete, vojaška letala, vojaška vozila, ladje, elektronske sisteme in še veliko več. Podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe, hkrati opravljajo veliko dela tudi na področju raziskav in razvoja (Arms industry 2009). Večina teh podjetij vsaj delno proizvaja tudi za civilno področje.

orožja, kar nakazuje osredotočanje skorajda izključno na obrambno proizvodnjo največjih podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe.

Tabela 4.7: Spremembe v koncentraciji prodaje 100 največjih podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe, med letoma 1990 in 2005

	Prodaja orožja (%)				Celotna prodaja (%)			
	1990	1995	2000	2005	1990	1995	2000	2005
Skupina podjetij								
5 največjih podjetij	22	28	41	43	33	34	43	45
10 največjih podjetij	37	42	57	62	51	52	61	62
15 največjih podjetij	48	53	65	69	61	64	71	73
20 največjih podjetij	57	61	70	74	69	72	79	81

Vir: SIPRI.

Na strukturne spremembe v obrambni industriji je vplivala tudi globalizacija. Podjetja, ki so prodrli na tuje trge, so kopičila svoje dobičke in z leti postala dovolj močna, da so lahko kupila nekatera manjša podjetja ter na tak način prevzela njihove tržne deleže. Nekatera podjetja so se odločala za združitve, saj so na tak način lažje prebile na trg in se spopadale s konkurenco. Združena podjetja so imela tudi dovolj kapitala za nakup manjših podjetij, vse skupaj pa je vodilo k vedno večji koncentraciji ponudbe. Velika podjetja so si na tak način zagotovila nadzor nad trgom in monopol nad ponudbo.

Omenjene strukturne spremembe so močno vplivale na trgovino z orožjem. Potrebno je omeniti, da podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe, ohranjajo nekatere lastnosti, ki jih ločijo od civilnih. Narava vojaških naročil in pravil ter regulacija trga predstavljajo podjetjem, ki proizvajajo za obrambne potrebe, velike ovire pri izstopu, medtem ko imajo civilna podjetja iz istih razlogov težave pri vstopu na orožarski trg. Kljub internacionalizaciji trga ostajata domači trg in podpora vlade bistvenega pomena za podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe (SIPRI).

5 OROŽJE BREZ MEJA – PREMIKI V SMERI LIBERALIZACIJE TRGA

5.1 Trgovinska liberalizacija

V literaturi ni natančne in splošno sprejete definicije trgovinske liberalizacije. Po široki definiciji je trgovinska liberalizacija kakršenkoli niz reform v državah z visoko stopnjo protekcionizma, ki odpravljajo zaviranje proizvodnje izvoznih produktov. V osnovi je cilj trgovinske liberalizacije približati cene uvoznih in izvoznih produktov v neki državi svetovnim cenam določenega blaga. Obstajata dva osnovna elementa trgovinske liberalizacije. Uvozna liberalizacija, glavni element, se nanaša na reforme, ki zmanjšujejo protekcionizem in s tem olajšajo uvoz ter znižajo cene uvoženih dobrin. V ta okvir spada tudi odstranitev kvantitativnih restrikcij, znižanje tarif in poenostavitev tarifnih razredov. Medtem ko ti ukrepi prinašajo večjo učinkovitost, pa hkrati domače proizvajalce izpostavljajo močni konkurenci uvoženih produktov. Drugi element, ukrepi za vzpodbujanje izvoza, poskušajo usmeriti podjetja v proizvodnjo za izvozni sektor (Morrissey v Kirkpatrick in drugi 2002, 61).

Trgovinska liberalizacija pomeni, da trgovinski režim neke države postane manj restriktiven. Taka zmanjšana restriktivnost pa predstavlja tranzicijo iz sistema uvoznih substitucij v sistem promoviranja izvoza, ki je dosežena skozi redukcijo uvoznih carin in kvantitativnih uvoznih ovir (Maurer v Ternovšek 2007, 24). Odstranjevanje restrikcij na uvoz in redukcija diskriminacije izvoza je zelo pogosta politična reforma držav. Večina držav v razvoju je poskušala doseči določeno stopnjo trgovinske liberalizacije od 80. let let prejšnjega stoletja. Med ekonomisti večinoma obstaja konsenz, da je trgovinska liberalizacija zaželena. Kakorkoli že, koristi liberalizacije niso vedno tako očitne, še posebej, če merimo njen vpliv na gospodarsko rast (Morrissey v Kirkpatrick in drugi 2002, 60).

Liberalistične težnje so se pokazale že leta 1944, še pred koncem 2. svetovne vojne, ko sta bila v Bretton Woodsu ustanovljena Mednarodni denarni sklad (IMF) in Svetovna

Banka (WB) (Damijan, 2). Današnje poslanstvo IMF je pospeševanje globalnega denarnega sodelovanja, zagotavljanje finančne stabilnosti, omogočanje mednarodne trgovine, podpiranje visoke zaposlenosti in gospodarske rasti ter zmanjševanje svetovne revščine (IMF). Svetovna banka je vir finančne in tehnološke pomoči državam v razvoju. Njena naloga je boj proti revščini in omogočanje ljudem, da si z viri in znanjem lahko pomagajo sami (WB). V času po 2. svetovni vojni so se pojavile liberalne ideje, da bi vse države imele vzajemen in enak dostop do trgov svojih trgovinskih partnerjev. Takšno multilateralno sodelovanje med vsemi narodi bi bilo mogoče zagotoviti z vzpostavitvijo multilateralnega trgovinskega sistema, ki bi moral vsebovati pravila, načela, norme in načine odločanja, po katerih se morajo ravnati vsi trgovinski partnerji. V duhu te ideje je bil leta 1947 podpisan GATT. Čeprav je sprva obstajal le kot sporazum, se je kasneje zaradi potreb, kot so nadzorovanje trgovinskih politik držav podpisnic, svetovanje, pogajanje, posredovanje in reševanje sporov, razširil v neformalno mednarodno trgovinsko organizacijo (WTO) s sedežem v Ženevi (Homar 2001, 8).

23 držav se je s podpisom GATT zavezalo k povečanju življenjskega standarda, zagotavljanju polne zaposlenosti, rasti realnega dohodka in efektivnega povpraševanja, razvoju, polni uporabi svetovnih virov ter povečanju proizvodnje in menjave blaga. Te cilje bodo dosegli z vzajemnimi sporazumi, s katerimi bodo občutno zmanjšali carine in druge trgovinske ovire, in z ukinjanjem diskriminacije v mednarodni trgovini (GATT 1947, 3).

Liberalizacija mednarodne trgovine, ki jo predvideva GATT, je postopna, saj je zaradi političnih ovir nemogoče naenkrat liberalizirati mednarodno trgovino. Liberalizacija, dosežena s pomočjo osmih krogov multilateralnih pogajanj, je pospešila gospodarsko rast in ustvarjanje svetovne blaginje. Povprečna stopnja carin na industrijske proizvode se je zmanjšala s 40 % leta 1947 na današnje 4 %. Obseg svetovne trgovine z blagom je danes približno 16-krat večji, kot je bil leta 1950, BDP pa le 5,5-krat večji (Homar 2001, 9–10).

5.2 Liberalizacija trgovine z orožjem

V zadnjem desetletju so mnoge države in tudi nadnacionalne entitete sprejele številne zakone, akte in določbe v smeri liberalizacije orožarske trgovine. Reforme v smeri liberalizacije orožarskega trga pridejo do izraza predvsem v EU in ZDA, saj sta ti dve entiteti podvrženi najstrožjim pravilom glede trgovanja z orožjem. V državah v razvoju in državah tretjega sveta je zakonodaja že tako preveč ohlapna in nadzor nad njenim izvajanjem preveč pomanjkljiv.

Velike spremembe so se dogajale v EU, kjer je decembra 2007 Evropska komisija sprejela nekaj direktiv v smeri uskladitve in liberalizacije evropskega orožarskega trga. Cilj teh direktiv je postaviti nove zakonske okvire na področju obrambnih naročil in trgovanja z orožjem znotraj EU. Predlogi Komisije so združeni v t. i. Evropski obrambni paket. Direktiva za poenostavljanje pogojev trgovanja znotraj Evropske skupnosti z izdelki, povezanimi z obrambnim področjem, je usmerjena k liberalizaciji vojaških dobrin znotraj EU. Izdelki, ki bodo v obtoku znotraj EU, ne bodo izvzeti iz licenciranja, bo pa ta postopek zelo poenostavljen, kar bo zmanjšalo administrativna bremena tako za vlade držav kot tudi za podjetja, ki proizvajajo na obrambnem področju. To pomeni, da bo nadzor posameznih držav nad pretokom orožja znotraj EU bolj ohlapen. Komisija predlaga skupinsko licenciranje različnih transakcij, tako da ne bi bilo več potrebno licenciranje vsake transakcije posebej. Izvoz orožja izven EU v te predloge ni zajet in naj bi še naprej ostal pod nadzorom posameznih držav.

Komisija želi s predlogom direktive za vladna naročila na obrambnem področju ustvariti zakonski okvir, ki bi uskladil proces vladnega naročanja v EU. Trenutno se države članice EU ne držijo evropskih smernic in zakonodaje, temveč izvajajo postopke za obrambno naročanje, ki jih je sprejela njihova vlada. Posledično se postopki med članicami zelo razlikujejo. To pomanjkanje uniformiranosti je ena izmed ovir na poti k enotnemu orožarskemu trgu in je v nasprotju z načeli pogodbe, še posebej z načeli transparentnosti, enakosti in enake obravnave. S tem želi Evropska komisija uskladiti

politiko na področju obrambnih naročil ter povečati konkurenco na trgu (The European defence package 2008, 2).

Evropska obrambna agencija EDA (European Defence Agency) je bila ustanovljena leta 2004, da bi podpirala države članice in Svet EU pri razvoju evropskih obrambnih zmogljivosti na področju kriznega odzivanja in vzdrževanja skupne evropske obrambne in varnostne politike. Ena izmed njenih prednostnih nalog je tudi ustanovitev in vzdrževanje skupnega obrambnega trga (The code of conduct on defence procurement 2005). Države članice agencije so se odločile, da ustanovijo prostovoljni, nezavezujoč medvladni režim, imenovan Kodeks ravnanja pri obrambnih dobavah, z namenom vzpodbuditi konkurenco na področju obrambnih dobav. Režim vključuje možnost postavitve tehnoloških in industrijskih centrov na ozemlju druge države in objavo vseh razpisov za dobavo obrambne opreme, vredne več kot 1 milijon evrov, na skupnem portalu imenovanem »Electronic Bulletin Board«, ustanovljenem leta 2006 (Electronic Bulletin Board for European Defence Contract Opportunities 2008). Na tak način naj bi zagotovili maksimalizacijo priložnosti zaslužka podjetij ter več možnosti držav pri izbiri dobavitelja. Vsi postopki naj bi potekali transparentno in po objektivnih standardih, ki jih izvaja EDA (The code of conduct on defence procurement 2005).

Liberalizacija trga, torej zatrtje nacionalnih protekcionističnih zavor, bo zagotovila boljši dostop do tujih trgov in posledično pripomogla k bolj enotnemu evropskemu obrambnemu trgu (EDEM – European Defence Equipment Market). Iniciative, sprejete v okviru agencije EDA, kot je Kodeks ravnanja pri obrambnih dobavah, zagotovo veliko pripomorejo v tej smeri. Z »obrambnim paketom«, ki ga je sprejela Evropska komisija, pa je bil storjen še večji korak k zakonski podlagi liberalizacije EDEM-a (Ianakiev in Mladenov, 192).

Na spletni strani CDI-ja so povzeli članek iz časnika Defense News z naslovom *Mrk nadzora nad izvozom: Skrivni pogovori ZDA o nižjih standardih*. Članek opisuje, kako naj bi ZDA s pomočjo revizije sprožile liberalizacijo svoje trgovine z orožjem.

Oktober 2002 je Richard Armitage, namestnik državnega sekretarja, na letni konferenci Agencije za obrambno varnostno sodelovanje objavil načrte administracije predsednika Georga W. Busha, da opravi natančno revizijo nadzora nad trgovino z orožjem. Šest mesečna revizija, ki jo je Bush odobril z Direktivo o nacionalno varnostni politiki, je bila zaključena s strani medresorskega odbora, ki ga pod okriljem Sveta za nacionalno varnost sestavljajo predstavniki ministrstev za gospodarstvo, zunanje zadeve in obrambo. Področja preiskovanja so bila predvsem licenciranje, politika prenosa tehnologij in vzdrževanje vojaško-industrijske baze.

Kljub možnosti vpliva na nacionalno varnost primanjkuje javno dostopnih podatkov o reviziji. Revizija tako ni pritegnila večje pozornosti medijev. Tudi poskusi pridobitve informacij o reviziji preko Akta o svobodi informacij (FOIA) niso bili uspešni. Direktiva je namreč nastala v okviru Sveta za nacionalno varnost, ki pa ni dolžan ugoditi zahtevam FOIA. Ta nepreglednost sproža špekulacije, da je revizija dejansko priprava na reforme, ki jih podpirajo zagovorniki liberalizacije trgovine z orožjem. Ministrstvo za zunanje zadeve in lobiji orožarske industrije se že več let trudijo, da bi uvedli reforme, ki bi pripomogle k ohlapnejšemu nadzoru nad izvozom orožja.

Eden najbolj očitnih primerov je lobiranje republikanca Curta Weldona za umik vojaškega transportnega helikopterja CH-47 Chinook iz ameriškega seznama streliv (U.S. Munitions List). Kot poroča revija Defense News, so Weldonovi interesi popolnoma politični, saj bi moral Boeing v njegovem okrožju zaradi pomanjkanja naročil za CH-47 Chinook do leta 2004 zapreti vsaj 1000 delovnih mest. Umik vojaških helikopterjev s spornega seznama bi omogočil njihovo prodajo na Kitajsko, ki je pokazala interes za nakup. Zaradi embarga, ki traja že od masakra na Trgu nebeškega miru, je prodaja ameriških oborožitvenih sistemov Kitajski trenutno prepovedana.

Zagovorniki prodaje izpostavljajo, da bi Kitajski prodali »demilitarizirano« verzijo Chinooks helikopterja. Vendar je to slab izgovor, predvsem za Tajvan. Kot pravi Richard Aboulafia, letalski analitik pri svetovalnem podjetju za obrambno področje Teal Group,

bi Kitajska še vedno lahko tudi "demilitariziran" helikopter uporabljala v vojaške namene, med drugim tudi za prevoz vojaških enot in opreme čez Tajvansko ožino.

Predlagane spremembe nakazujejo, kako daleč so pripravljena iti podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe, in njihovi vladni zavezniki, da bi izpeljali prodajo orožja. Do sedaj so se raje zanašali na zakon, da bi dosegli svoje cilje, kot pa na upravne edikte. Za omenjeno revizijo se zdi, kot da se izogiba moči Kongresa in javnemu vpogledu. V Beli hiši so glede revizije med drugim zapisali, da je eden izmed njenih namenov »vzdrževanje ameriških tehnoloških in bojnih prednosti pred potencialnimi nasprotniki ter vzpodbujati prizadevanja prijateljev in zaveznikov k povečanju zmogljivosti in interoperabilnosti«. Te besede lahko povzamemo enostavno kot čim hitrejšo preusmerjanje denarja v blagajno ameriških podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe. Takšne in podobne reforme očitno temeljijo bolj na ekonomskih kot pa na varnostnih utemeljitvah. Predlagane spremembe Seznama kritične vojaške tehnologije (Militarily Critical Technologies List), Akta o nadzoru nad izvozom orožja (Arms Export Control Act) in Mednarodnih tokov v nadzoru oborožitve (International Traffic in Arms Regulations) bi omogočile ZDA, da brez licenciranja proda več svojih vojaških produktov in storitev.

Skratka, vse se zdi kot še en poskus obrambnega ministrstva in podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe, da bi čim hitreje prodali čim več ameriškega orožja. Varnostna iniciativa o obrambni trgovini (Defense Trade Security Initiative), sprejeta maja leta 2000, naj bi pospešila proces izdajanja izvoznih dovoljenj. S tem naj bi se povečala konkurenčnost, vendar pa iniciativa očitno ni dovolj učinkovita.

Busheva administracija naj bi torej bila pripravljena izvesti, po besedah enega izmed kongresnikov, najbolj korenite spremembe v politiki izvoza orožja v zadnjih petdesetih letih (Stohl 2003a).

6 TRGOVINA Z OROŽJEM VELIKE BRITANIJE

Čeprav britanska trgovina z orožjem zajema tako izvoz kot uvoz oborožitvenih sistemov in obrambnih storitev, se večji poudarek daje izvozu (kar je tudi logično glede na to, da je VB 3. izvoznica orožja na svetu, med uvoznici pa je šele na 19. Mestu) (Hartley in Martin v Levine in Smith 2003, 5). V nobenem drugem sektorju globalne trgovine VB ne dosega tako visokega deleža kot ravno pri trgovini z orožjem (Haglund in MacFarlane 1999, 109). To področje med drugim zaznamujejo mnogi miti in emocije. Kritiki se sklicujejo na »etično zunanjo politiko«, na nemoralnost izvažanja smrtonosnega orožja, kršitve človekovih pravic v nekaterih državah, v katere izvažata VB, ter na stroške izvoza orožja, ki so na ramenih davkoplačevalcev. Podporniki izvoza orožja izpostavljajo ekonomske prednosti v obliki zaposlitev, zaslužka z izvozom in vzdrževanje britanske obrambne industrijske baze. Takšna količina različnih pogledov kaže na široko področje za izvedbo neodvisnih analiz, empiričnega dela in kritičnih ocen (Hartley in Martin v Levine in Smith 2003, 5).

6.1 Vpliv britanske vladne politike na trgovino z orožjem

Politika britanske vlade predstavlja glavni dejavnik, ki ima tako posredni kot tudi neposredni vpliv na izvoz orožja. Večina britanskega izvoza orožja zajema opremo, ki je bila v osnovi načrtovana, razvita in proizvedena za oborožene sile Združenega Kraljestva. Posledično nacionalne potrebe določajo operativne lastnosti, tehnologijo in stroške britanske oborožitvene opreme (v nekaterih primerih potencialne izvozne možnosti vstopijo v kriterije naročil). Obstaja tudi nekaj primerov tveganih zasebnih projektov, zasnovanih posebej za tuji trg (BAE Hawk in nekateri Vickers tanki). Vlada ima pomembno vlogo pri podeljevanju izvoznih licenc, s katerimi odobri prodajo orožja na tuje trge. Vlada se lahko odloči za neuvedbo dajatev za raziskave in razvoj (R&D) orožja za izvoz, uvede pa lahko tudi drugačne vrste podpore podjetjem, kot je izdajanje ugodnih posojil, pomoč podjetjem s proizvodnjo v tujini, vojaška pomoč (predvsem z urjenji) ter pomoč v protidobavah (Hartley in Martin v Levine in Smith 2003, 7).

Pomembnost vlade se kaže skozi sistem javnih naročil na obrambnem področju, katerega razumevanje je bistveno za razumevanje izvoza orožja. Posledično je britanska politika izvoza orožja pod vplivom interesnih skupin, ki želijo imeti od tega izvoza določene koristi. Prihaja do lobiranja glavnih podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe, ki iščejo naročila v tujini in uživajo podporo s strani sindikatov in profesionalnih združenj ter jih skrbi njihova zaposlitev in prihodki v prihodnosti. Podjetja izdajajo provizije svojim svetovalcem, ki jim zagotovijo »objektivne« ocene koristi izvoza orožja za britansko gospodarstvo. Britanski ministrstvi za obrambo (MoD) in gospodarstvo, ki pridobita največ z izvozom orožja, se osredotočata na prednosti za britansko bazo oborožitvene industrije in za gospodarstvo, hkrati pa ignorirata ali podcenjujeta stroške izvoza orožja (Hartley in Martin v Levine in Smith 2003, 6–7).

V tabeli 6.1 najdemo podatke o obrambnem proračunu in procentu proračuna, ki je bil porabljen za uvoz orožja. Britanski obrambni proračun od leta 2001 naprej konstantno narašča. Nasprotno je delež proračuna, porabljen za uvoz oborožitvenih sistemov, med letoma 2001 in 2005 padal. Padcu je sicer sledil rahel dvig deleža, namenjen uvozu orožja, vendar je v zadnjih dveh letih znova opazen trend upadanja.

Tabela 6.1: Obrambni proračun VB in dežel porabljen za nakup oborožitvenih sistemov. Proračun je zapisan v milijardah britanskih funtov.

Leto	Obrambni proračun	Delež porabljen za uvoz oborožitvenih sistemov (%) ⁷
2001	28,9	2,2
2002	29,1	1,3
2003	30	1,3
2004	32,4	0,4
2005	33,6	0,04
2006	35,2	0,5

⁷ Ker je vrednost uvoza orožja v SIPRI-jevi tabeli zapisana v ameriških dolarjih v vrednosti iz leta 1990, sem za preračunavanje v britanske funte uporabil menjalni tečaj med ameriškim dolarjem in funtom, ki je veljal 31. 12. 1990. Na ta dan je bil 1 britanski funt vreden 1,9285 ameriškega dolarja (Historic Exchange rates)

2007	36,5	1
2008	38,3	0,7
2009	42,1	0,4

Vir: povzeto po Public spending in the United Kingdom in SIPRI.

Tabela 6.2 prikazuje podatke o vrednosti celotnih nakupov orožja (doma in v tujini) po finančnih letih od leta 2004 do danes. Med letoma 2004 in 2006 je vrednost nakupov orožja rasla, nato je sledil enoletni padec, v zadnjih dveh letih pa se je delež proračuna dvignil in stagnira na 6 milijardah funtov. Če primerjamo vrednost oborožitvenih sistemov, ki jih VB uvozi, in vrednost oborožitvenih sistemov, nabavljenih pri domačih podjetjih, ugotovimo, da je VB med letoma 2004 in 2009 v povprečju letno opravila 3,2 % vrednosti vseh nakupov orožja v tujini in 96,8 % na domačem trgu. Ta podatek kaže na izrazito protekcionistično politiko obrambnega ministrstva na področju nakupovanja vojaške opreme.

Tabela 6.2: Vrednost nakupov orožja glede na finančno leto.⁸

Finančno leto	Vrednost vseh nakupov orožja v milijardah funtov
2004/2005	5,4
2005/2006	5,9
2006/2007	6,5
2007/2008	5,5
2008/2009	6
2009/2010	6

Vir: povzeto po Review of acquisition for the Secretary of the state for defence, Annual report and accounts 2006/2007 in Annual report and accounts 2004/2005.

Vladna politika je bistvena pri razumevanju obrambne industrijske baze posameznih držav. Vlade so glavne stranke (za nekatere oborožitvene sisteme imajo celo monopol) in regulator domače obrambne industrije. Vlada lahko uporabi svojo kupno moč in vpliva

⁸ Finančno leto v Veliki Britaniji traja od 1. aprila do 31. marca (Fiscal year planner).

na velikost, strukturo, vodenje in zmogljivosti britanske obrambno industrijske baze. Na strukturo industrije lahko vpliva s spodbujanjem združitve podjetij, lahko pa tudi omogoči lahek vstop na trg in onemogoča izstop (z odprtjem trga tujim podjetjem ali pa podporo lastnim podjetjem). Vlada lahko prav tako uporabi svojo kupno in regulatorno moč ter vpliva na vodenje (svetovanje, raziskave in razvoj) in zmogljivosti podjetij preko svojega vpliva na tehnološki razvoj, cene in izvoz (Hartley v Inbar in Zilberfarb 1998, 95).

6.2. Izvoz in uvoz britanskega orožja med letoma 1950 in 2008

Sledeče tabele so vse prirejene po podatkih inštituta SIPRI o izvozu in uvozu orožja VB med letoma 1950 in 2009. Vrednosti izvoza in uvoza za posamezno leto so zapisane v milijonih ameriških dolarjev.

Med letoma 1950 in 1956 je britanski izvoz orožja zaznamovala skorajda konstantno strma rast (razen majhnega padca v letu 1952), ki je svoj vrhunec dosegla leta 1956 z rekordno vrednostjo britanskega izvoza orožja po 2. svetovni vojni v višini 5,244 milijarde dolarjev. Med temi leti je VB največ oborožitvenih sistemov izvažala v ZDA, Švedsko, Avstralijo, Francijo in Nizozemsko. Strmi rasti vrednosti izvoza orožja je sledil še bolj strm padec, ki se je zaustavil leta 1961 pri 1,075 milijardah dolarjev letnega izvoza. Leta 1963 je izvoz padel celo na 852 milijonov dolarjev, kar je druga najnižja vrednost izvoza orožja v zadnjih 60 letih. Nato se je med letoma 1964 in 1986 izvoz orožja gibal med 856 milijoni dolarjev (leta 1970) in 2,415 milijardami dolarjev (leta 1984) z vmesnimi vzponi in padci. Enega svojih vrhuncev je britanski izvoz orožja doživel v letih 1987 in 1989 s 3,301 oziroma 3,305 milijarde dolarjev vrednim izvozom (leta 1988 je sicer izvoz padel na 2,278 milijarde dolarjev). V tem času je VB znova največ izvažala v ZDA, sledjo pa ji Savdska Arabija, Indija in Turčija. Med drugim je VB v tem času prodala orožje v vrednosti 18 milijonov dolarjev afganistanskim Mudžahedinom.

Zaradi bližajočega se konca hladne vojne se je izvoz orožja po letu 1989 močno zmanjšal, med letoma 1993 in 1997 pa je ponovno prišlo do porasta prodaje orožja v tujino. Od leta 1998 je izvoz padal (razen leta 2000) vse do leta 2003, ko je dosegel najnižjo vrednost od leta 1950, in sicer 621 milijonov dolarjev. Obdobje med letoma 2004 in 2008 je prav tako zaznamovala zelo nizka vrednost izvoza, ni pa prihajalo do nobenih posebnih odstopanj.

Tabela 6.3: Vrednost izvoza orožja Velike Britanije po letih med letoma 1950 in 2009. Vrednosti so zapisane v milijonih ameriških dolarjev.

LETO	VREDNOST IZVOZA		
1950	1861	1978	1723
1951	2394	1979	1278
1952	2292	1980	1510
1953	2974	1981	2259
1954	3389	1982	2407
1955	4102	1983	2335
1956	5244	1984	2415
1957	4321	1985	2006
1958	3230	1986	1906
1959	2536	1987	3301
1960	1857	1988	2278
1961	1075	1989	3305
1962	1207	1990	1861
1963	852	1991	1459
1964	1101	1992	1145
1965	1431	1993	1412
1966	1513	1994	1522
1967	2164	1995	1525
1968	1514	1996	1662
1969	1876	1997	2452
1970	856	1998	1426
1971	2106	1999	1313
1972	2112	2000	1474
1973	2410	2001	1249
1974	2064	2002	916
1975	1870	2003	621
1976	1969	2004	1169
1977	1960	2005	915
		2006	808

2007	987	SKUPAJ	116826
2008	1027		
2009	1024		

Vir: povzeto po SIPRI.

Od leta 1950 do konca hladne vojne leta 1991 so bile največje uvoznice britanskega orožja po vrsti Indija, ZDA, Avstralija, Švedska in Nizozemska. Po koncu hladne vojne, torej od leta 1992 pa do leta 2008, so največ britanskega orožja kupile ponovno ZDA, Savdska Arabija, Kanada, Indija in Brazilija. Če pogledamo podatke za celotno obdobje od leta 1950 do 2008 ugotovimo, da je za ZDA in nekdanjo SZ Velika Britanija tretja največja izvoznica orožja na svetu, največ njenega orožja pa so kupile Indija, ZDA, Savdska Arabija, Avstralija in Švedska (glej tabelo 6.4).

Tabela 6.4: Uvoznice britanskega orožja po obdobjih

Država /obdobje	1950-1991	1992-2008	1950-2008
Indija	1.	4.	1.
ZDA	2.	1.	2.
Avstralija	3.		4.
Švedska	4.		5.
Nizozemska	5.		
Savdska Arabija		2.	3.
Brazilija		5.	
Kanada		3.	

Vir: povzeto po SIPRI.

V tabeli 6.5 so zbrani podatki o vrednosti izvoza posameznih oborožitvenih sistemov. Vrednosti oborožitvenih sistemov so zapisane v milijonih ameriških dolarjev. VB je v vseh obdobjih izvozila daleč največ vojaških letal (za kar 47,5 milijard dolarjev) in vojaških ladij (blizu 27 milijard dolarjev). Nato sledi izvoz oklepnih vozil, motorjev, sistemov zračne obrambe, izstrelkov in senzorjev. Najmanjšo vrednost izvoza so dosegli oborožitveni sistemi, ki ne spadajo v nobeno izmed večjih kategorij, in pa izvoz artilerije.

Tabela 6.5: Izvoz orožja po obdobjih glede na oborožitveni sistem

Oborožitveni sistem/obdobje	1950-1991	1992-2008	1950-2008
letala	38769	8814	47583
Sistemi zračne obrambe	6891	895	7786
Oklepna vozila	13454	1240	14693
artilerija	533	746	1278
Motorji	8289	1232	9521
Izstrelki	2609	2356	4965
Ostalo	98		98
Senzorji	2427	773	3200
Ladje	21209	5468	26678
Skupaj	94278	21523	115801

Vir: Povzeto po SIPRI.

Pri analizi izvoza orožja iz VB ugotovimo, da se je število držav, v katere je VB izvažala svoje oborožitvene sisteme, do konca hladne vojne povečevalo, nato pa je britansko orožje uvažalo vse manj držav (glej tabelo 6.6.). VB je svoje oborožitvene sisteme v 80. letih prejšnjega stoletja izvažala v kar 85 držav. V najmanj držav je izvažala v zadnjem obdobju, in sicer med letoma 2000 in 2008, ko je oborožitvene sisteme prodajala 52 državam.

Tabela 6.6: Izvoz britanskega orožja med letoma 1950 in 2008 po številu držav uvoznic

Št. Držav/obdobje	1950-1959	1960-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2008	1950-2008
Št. Držav uvoznic orožja iz VB	54	60	80	85	63	52	114

Vir: povzeto po SIPRI.

V spodnjih tabelah imamo zbrane podatke o britanskem uvozu orožja med letoma 1950 in 2009. Med uvoznici orožja se VB v tem obdobju nahaja na 19. mestu.

Britanski uvoz orožja se je od leta 1950 postopno dvigoval do leta 1953, ko je dosegel vrednost 1,897 milijard dolarjev. Naslednje leto je sledil padec uvoza, ki se je nato počasi dvigoval do leta 1959 (izjema je vmesni padec leta 1957), potem pa je leta 1960 dosegel rekordno nizko vrednost v zadnjih 60 letih, in sicer 26 milijonov dolarjev. Sledil je postopen dvig uvoza, ki se je leta 1969 povzpел celo na 3,080 milijarde dolarjev, kar je najvišja vrednost uvoza med letoma 1950 in 2008. Med letoma 1967 in 1969, ko je uvoz orožja v VB dosegel ene najvišjih vrednosti v zgodovini, so največ uvažali iz Francije, Italije in ZDA. Leta 1970 je nato vrednost uvoza strmo padla, v naslednjih letih, vse do leta 1990, pa se je gibala med 60 in 822 milijoni dolarjev. Ob koncu hladne vojne leta 1991 se je uvoz prvič po letu 1969 dvignil nad milijardo dolarjev in se na podobni vrednosti obdržal do leta 1993. Med letoma 1994 in 2008 se je uvoz orožja gibal med 27 milijoni dolarjev (leta 2005), kar je najnižja vrednost po letu 1950, in 1,221 (leta 2001) milijarde dolarjev.

Tabela 6.7: Vrednost uvoza orožja Velike Britanije po letih od 1950 do 2009 v milijonih ameriških dolarjev

LETO	VREDNOST UVOZA
1950	103
1951	202
1952	564
1953	1897
1954	117
1955	289
1956	150
1957	95
1958	540
1959	543
1960	26
1961	32
1962	38
1963	77
1964	108
1965	140

1966	191
1967	1390
1968	2798
1969	3080
1970	60
1971	201
1972	313
1973	255
1974	260
1975	268
1976	182
1977	200
1978	185
1979	297
1980	423
1981	822
1982	820

1983	235
1984	531
1985	239
1986	262
1987	198
1988	265
1989	217
1990	119
1991	1010
1992	1229
1993	1111
1994	563
1995	644
1996	717
1997	675

1998	900
1999	75
2000	829
2001	1221
2002	726
2003	765
2004	243
2005	27
2006	333
2007	702
2008	506
2009	288
SKUPAJ	31506

Vir: povzeto po SIPRI.

Od leta 1950 do konca hladne vojne je VB največ orožja uvozila iz ZDA, Francije, Avstralije, Nizozemske in ZRN. Po koncu hladne vojne, torej med letoma 1992 in 2008, pa so Britanci največ orožja kupili od ZDA, Nemčije, Nizozemske, Italije in Kanade. V obdobju 1950–2008 so največ orožja uvozili iz ZDA, Francije, Nemčije, Nizozemske in Avstralije.

Tabela 6.8: Izvoznice orožja v Veliko Britanijo med leti 1950 in 2008

Država /obdobje	1950-1991	1992-2008	1950-2008
ZDA	1.	1.	1.
Francija	2.		2.
Avstralija	3.		5.
Nizozemska	4.	3.	4.
ZRN	5.		
Italija		4.	
Nemčija		2.	3.
Kanada		5.	

Vir: prirejeno po SIPRI.

V tabeli 6.9 imamo podatke o uvozu posameznih oborožitvenih sistemov v VB. Vrednosti oborožitvenih sistemov so zapisane v milijonih dolarjev. Največ je VB uvozila letal in izstrelkov, sledi pa uvoz vojaških ladij, senzorjev, sistemov zračne obrambe, artilerije in motorjev. Najmanj je Velika Britanija po 2 svetovni vojni uvozila oklepnih vozil. Zanimivo je, da so vojaška letala na vrhu lestvice izvoza in uvoza med vsemi oborožitvenimi sistemi. Ta podatek zelo zgovorno priča o tem, da Velika Britanija največ sredstev vlaga v razvoj letalskih sil.

Tabela 6.9: Uvoz orožja v VB po obdobjih glede na oborožitveni sistem

Oborožitveni sistem/obdobje	1950-1991	1992-2008	1950-2008
Letala	10726	4565	15291
Sistemi zračne obrambe	354	90	444
Oklepna vozila	1	168	169
Artilerija	278	36	314
Motorji	119	122	240
Izstrelki	7430	4538	11968
Senzorji	942	277	1219
Ladje	268	1305	1572
Skupaj	20117	11100	31218

Vir: povzeto po SIPRI.

V zadnjih 60 letih se je spreminjalo tudi število držav, iz katerih je VB uvažala orožje. Če se je po koncu hladne vojne število držav, v katere je VB izvažala, zmanjšalo, je na področju uvoza prišlo do ravno obratnega pojava. Število držav uvoznic britanskega orožja se je med letoma 1950 in 2008 počasi, vendar konstantno, povečevalo (glej tabelo 6.10). Število držav, iz katerih je VB uvažala oborožitvene sisteme, je v zadnjem obdobju skoraj štiri krat večje kot v prvem. Zanimiv je tudi podatek, da je VB po 2. svetovni vojni orožje prodajala kar 114 državam, kupovala pa je le od 19.

Tabela 6.10: Uvoz britanskega orožja med letoma 1950 in 2008 po številu držav izvoznic

Št. Držav/obdobje	1950-1959	1960-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2008	1950-2008
Št. Držav izvoznic orožja v VB	4	4	9	9	10	15	19

Vir: povzeto po SIPRI

6.3 Pomen britanske trgovine z orožjem

Analiza stroškov in koristi nam omogoča analitično in empirično oceno britanskega izvoza orožja. Koristi vključujejo delovna mesta, prispevek k plačilni bilanci, podporo bazi obrambne industrije VB (zagotavlja varnost dobav v času krize), varčevanje pri javnih naročilih ministrstva za obrambo, možnost tržnih eksternalij (zunanjih učinkov) in številne druge koristi (status svetovne sile, vpliv na prijatelje in zaveznike). Med letoma 1980 in 1998 je izvoz oborožitvenih sistemov postajal vedno pomembnejši element baze orožarske industrije v VB. Delež zaposlenih v obrambni industriji, ki je proizvajal izdelke za tuji trg, je med letoma 1980 in 1998 zrasel z nekaj manj kot 20 % na 37 %. Vedno večji odstotek izvoza v 90. letih prejšnjega stoletja je odziv na konec hladne vojne in zmanjšanje vladnih izdatkov za obrambo (britanski obrambni izdatki so realno padli za 20 % tekom 90. let 20. stoletja). VB je med letoma 1994 in 1997 povečala svoj delež na svetovnem trgu izvoza oborožitvenih sistemov s 16 % na 23 %, s čimer je bila leta 1997 druga največja izvoznica orožja na svetu, takoj za ZDA.

Nadaljnje koristi izvoza orožja vključujejo prihranek ministrstva za obrambo pri nakupih oborožitvenih sistemov, ki zajemajo tako stroške razvoja kot tudi proizvodnjo orožja. Davek na izvoz je zastavljen tako, da povrne stroške MoD za vlaganje v razvoj. Finančne koristi za MoD nastanejo tudi, ko izvoz pripelje do širjenja osnovnih stroškov proizvodnje. V obdobju 1992–1998 so letne dajatve za izvoz orožja znašale povprečno 50 milijonov funtov in širjenje proizvodnih stroškov podjetij je MoD prihranilo okoli 350 milijonov funtov med letoma 1997 in 1998. Izvoz lahko obrambni industriji prinese tudi konkurenco, ki se nato kaže v njeni učinkovitosti in cenah, ki jih plačuje MoD. Učinek

konkurenčnosti je lahko izločen, če izvoz nekaterim proizvajalcem onemogoča, da ostanejo v industriji, s čimer se poveča rivalstvo za bodoče pogodbenike z MoD.

Ostale koristi vključujejo tržne eksternalije, pri čemer ima britanski izvoz orožja v določeno državo ugodne učinke na britanski izvoz civilnih dobrin in storitev v to državo ter druge koristi, od katerih lahko nekatere pripomorejo k večji nacionalni varnosti VB (vplivanje na prijatelje in zaveznike). Seveda je nekatere koristi zelo težko izmeriti. Tudi tam, kjer je merjenje mogoče, je potrebno različne kazalce pretvoriti v denarno vrednost, kar omogoča številne manipulacije (in nabiranje volilnih glasov) (Hartley in Martin v Levine in Smith 2003, 7–8).

Izvoz orožja vključuje tako stroške kot koristi, vendar je ponavadi stroškovna stran enačbe zanemarjena. Stroški vključujejo vrednost alternativne uporabe britanskih virov, vključenih v izvoz orožja, vse subvencije, stroške Organizacije storitev obrambnega izvoza (DESO) in ostale stroške, vključno z vsemi eksternalijami. Med letoma 1997 in 1998 je britanski izvoz orožja zaposloval 130 000 ljudi. Skupaj z zemljišči in kapitalom je znašala celotna vrednost britanskih virov, vpetih v izvoz orožja, 6,7 milijard funtov. Naslednje vprašanje se pojavi glede alternativne uporabe teh virov. Tukaj se odpira obsežen prostor za nadaljnje raziskave delovanja trgov, razlikovanja med kratkoročnim in dolgoročnim procesom prilagoditve ter prepoznavanja drugih determinant plačnih razlik (npr. pri človeškem kapitalu). Obstajajo nekatere omejene študije o odvečnih obrambnih delavcih, ki so pokazale, da je bilo 50 do 60 % tistih, ki so ponovno pridobili delo, slabše plačanih, skoraj 20 % jih je dobivalo isto plačo, 25 – 30 % pa je dobivalo višjo plačo. Večina odvečnih delavcev je torej šla na slabše plačana delovna mesta, iz česar lahko razberemo, da je njihova alternativna uporaba zajemala manj produktivna dela. Na osnovi tega lahko zaključimo, da delavci, ki so zaposleni v proizvodnji orožja za tuje trge, zaslužijo več, kot bi v svoji najboljši alternativni, tako da obstajajo velike koristi izvoza orožja za trg delovne sile v VB.

Vlada zagotavlja pomoč britanskemu izvozu orožja, ki vključuje stroške organizacije DESO, finančno pomoč (preko oddelka za zagotavljanje kreditov za izvoz ECGD),

vojaško pomoč in urjenje, pomoč pri promociji (preko veleposlaništev, vojaških predstavništev, z angažiranjem in »prijateljskimi obiski mornariških in letalskih enot v tujini«) ter potencialno prekomorsko pomoč v podporo izvozu orožja. Ena izmed raziskav je pokazala, da je vrednost letne vladne pomoči izvozu orožja skoraj 230 milijonov funtov (po ocenah iz leta 1995). Ta ocena pa je podvržena dvema omejitvama. Prvič so to predpostavke, uporabljene v analizi (na primer izgube ECGD), ki pa so jasno navedene, tako da lahko kritiki najdejo vir nesporazuma in predlagajo alternativno predpostavko. Drugič, potrebne so nadaljnje analize za oceno obsežnosti vladne podpore v primeru neobstoja izvoza orožja (vlada bi torej zagotovila podporo alternativnemu civilnemu izvozu).

Izvoz orožja vsebuje tudi številne potencialne stroške. Lahko se pojavijo negativne eksternalije, če bi izvoz orožja ogrožal nacionalno varnost Združenega Kraljestva. Uvoz orožja lahko pripomore tudi k oborožitvenim tekmam in morebitnim regionalnim konfliktom, za kar nosi politično in etično odgovornost. Vendar je tudi te argumente potrebno pazljivo in kritično oceniti, saj obstajajo tudi alternativni scenariji. Na primer, izvoz orožja lahko državi pomaga tudi pri samoobrambi in na takšen način pripomore k miru in stabilnosti v regiji. Podobno lahko trdimo, da izvoz orožja v države v razvoju povzroča stroške državi uvoznici, kar negativno vpliva na njeno gospodarsko rast in razvoj. Po drugi strani pa lahko prepoved prodaje orožja neki državi povzroči še večje stroške, saj je prisiljena sama razviti svojo lastno obrambno industrijo (Hartley in Martin v Levine in Smith 2003, 9–10).

Opravljenе so bile nekatere ocene gospodarskih posledic zmanjšanja britanskega izvoza orožja za eno tretjino, pri čemer so se pojavile številne težave s podatki, uporabljenimi v raziskavi. Ne obstaja namreč standardna industrijska klasifikacija britanske obrambne industrije, saj se podatki v različnih virih razlikujejo. Zmeda nastane predvsem med naročili in dobavami ter sredstvi za dvojno uporabo (civilno in vojaško). Obrambne storitve so izključene iz vladnih podatkov. Zaradi ustanovitve enotnega evropskega trga nekateri izvozi orožja od leta 1993 naprej sploh niso zabeleženi (npr. vojaški radio, radarji, simulatorji).

Zmanjšanje britanskega izvoza orožja za tretjino bi imelo kratkoročen in dolgoročen vpliv na (ne)zaposlenost, posamezne regije, industrijo in plačilno bilanco države. Kratkoročni vpliv bi pomenil izgubo 13 000 do 40 000 delovnih mest, odvisno katero zaporedje izvoza zajamemo v oceno. Vendar to ne pomeni, da bi vsi, ki izgubijo službo, ostali trajno brezposelni. Ocene predvidevajo, da okoli 20 % odvečnih delavcev zapusti delovno silo. Od ostalih 80 % si jih bo več kot polovica našla službo v roku enega leta, ena tretjina pa bo potrebovala več kot 2 leti za iskanje nove zaposlitve. Najbolj prizadete regije zaradi zmanjšanja izvoza orožja bi bile tiste, kjer je lociranih 80 % vseh delovnih mest v državi, povezanih z izvozom orožja, torej jugovzhod, jugozahod in severozahod države. Tudi vpliv na ostalo industrijo bi bil prav tako skoncentriran na le nekaj panog. Najbolj prizadeta bi verjetno bila letalska industrija, katere izdelki so leta 1997 predstavljali kar 90 % izvoza britanske oborožitvene opreme.

Vpliv zmanjšanja izvoza orožja bi imel le omejen vpliv na plačilno bilanco VB. Celoten britanski izvoz dobrin in storitev bi namreč padel le za 0,5 %. Ker bi bili kadri preusmerjeni v ostale panoge, bi se izvoz nekoliko povečal v ostalih panogah. Zmanjšanje izvoza orožja za tretjino v vrednosti 1,3 milijarde funtov bi lahko nadomestili v enem letu s skoraj 600 milijoni funtov izvoza v drugih panogah, ki bi ga proizvedli na novo zaposleni odvečni delavci iz obrambne industrije (Hartley in Martin v Levine in Smith 2003, 10–11).

7 ZAKLJUČEK

Globalizacija je popolnoma spremenila trgovino z orožjem. Orožarska podjetja, ki delujejo istočasno na več različnih lokacijah, črpajo svoje komponente iz celega sveta, njihovi produkti pa so ponavadi izdelani v državah s pomanjkljivim vladnim nadzorom. Tako orožje na prelahak način pogosto konča v napačnih rokah. Vedno večje vrzeli v državnem nadzoru kažejo na to, da je nujno potreben globalni nadzor nad trgovino z orožjem. Pomanjkljiv nadzor omogoča dostavo orožja na območja pod embargom, skupinam, ki v oboroženih spopadih kršijo mednarodno pravo in človekove pravice. Zaradi spremembe vzorcev lastništva in proizvodnje v podjetjih, ki proizvajajo za obrambne potrebe, je trenutni državni nadzor neučinkovit. Orožje je danes sestavljeno iz različnih komponent, ki izvirajo z vseh koncev sveta. Na ta način se podjetja in države zlahka otepajo svoje odgovornosti pri proizvodnji. Multinacionalna podjetja pogosto sodelujejo z državami, v katerih ni pravega nadzora nad orožarskimi posli in nad tem, v kakšne namene se orožje uporablja.

Nekatera največja podjetja na svetu (med njimi tudi Kanadsko podjetje Pratt and Whitney, nemški Mercedes-Benz in britanski BAE-Systems) so v preteklosti sodelovala pri izvozu oborožitvenih sistemov iz Kitajske, Indije, Egipta in Južnoafriške republike na konfliktna območja, med drugim v Indonezijo, Sudan in Ugando. Na primer oklepna vozila, ki jih proizvaja južnoafriško podjetje Land Systems OMC, podružnica britanskega BAE Systems, so izvažali v Ugando in Indonezijo kljub temu, da je obstajal utemeljen sum, da bo med uporabo oklepnikov prišlo do kršitev človekovih pravic. Tukaj ne gre za namigovanje, da je katero izmed teh podjetij prekršilo kakršenkoli zakon, vendar pa je dejstvo, da v večini teh primerov izvoz iz držav, kjer imajo ta vodilna podjetja sedež, ne bi bil dovoljen. Težko je tudi trditi, da nekatera podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe, selijo svojo proizvodnjo na tuje, da bi se izognile strogemu domačemu nadzoru nad izvozom, čeprav tudi takšni razlogi niso izključeni. Avstrijski izdelovalec pištol Glock namerava preseliti svojo proizvodnjo v Brazilijo. Izvoz iz te države namreč ne bi bil podvržen Kodeksu ravnanja EU glede trgovine z orožjem.

Nadzor nad trgovino z orožjem je pomembno vprašanje za vse države, ki so udeležene na trgu. Vsaka vlada ima dolžnost, da poskrbi, da orožje proizvedeno, sestavljeno ali dobavljeno s strani podjetja pod njihovo jurisdikcijo, ne prehaja v roke kršiteljev mednarodnega prava in človekovih pravic. Posamezne države, soočene z globalno orožarsko trgovino, ne morejo učinkovito s svojimi tradicionalnimi mehanizmi nadzora nad izvozom rešiti tega problema. Učinkovit nadzor nad globalno trgovino bi potreboval globalne standarde in pravila, ki bi temeljili na mednarodnem pravu.

Podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe iz držav v razvoju, predvsem iz Izraela, Indije, Brazilije in Južne Koreje, zavzemajo vedno večji delež v svetovni trgovini z orožjem (podatki o kitajskih podjetjih niso vključeni, vendar vsaj tri izmed njih igrajo pomembno vlogo na globalnem trgu). V teh državah je nadzor nad izvozom orožja različen in ne določa vedno natančnih kriterijev in smernic, ki bi določali stopnjo spoštovanja mednarodnega prava in človekovih pravic v državi uvoznici orožja. Leta 2002 je Indija ukinila »črni seznam« držav, ki so »občutljive« glede prodaje orožja. Posledično je začela prodajati orožje Mjanmaru in Sudanu, ki sta po podatkih ZN in AI sistematično kršila človekove pravice in sta podvržena embargu EU in ZN.

Ti dinamični trendi prehitujejo napore nekaterih držav, da bi boljše nadzirale izvoz orožja. Od sredine 90. let dalje so se EU, Organizacija ameriških držav, OVSE, skupina Wassenaar 39 držav proizvajalk orožja in nekatere afriške organizacije sporazumele o standardih pri dobavi orožja njihovih držav. Vendar so vsi ti standardi brez pomena, saj jih številne države ne izvajajo ali pa jih sploh niso uzakonile. Tukaj tudi tiči razlog, zakaj države ne morejo nadzorovati podjetij s sedežem v eni in delovanjem v drugi državi (Arms without borders 2006, 1–5).

Ann Markusen, profesorica na Univerzi v Minnesoti, je leta 2002 napisala esej z naslovom *The Arms Trade as Illiberal trade*. V njem razglablja predvsem o razlogih, zakaj bi morala trgovina z orožjem ostati čim bolj neliberalna.

Trgovina z orožjem je po njenih besedah vzvod napetosti med vedno bolj povezanim svetovnim gospodarstvom in vedno bolj nervozno svetovno populacijo, kar pripelje do tega, da nedržavni akterji – teroristi, uporniki in kriminalne združbe – uporabljajo konvencionalno orožje na nekonvencionalen način za uničevanje, razdejanje in pridobivanje moči. Avtorica meni, da bi trgovina z orožjem morala ostati neliberalna zaradi varnostnih razlogov in da bi tudi nadzor nad orožarskimi posli moral biti strožji, multilateralen in bolj transparenten.

Trgovina z orožjem je bila do sedaj, predvsem zaradi svojih varnostnih aplikacij, zaščiten pred vplivi liberalizma iz ostalih tržnih panog. Trgovci z orožjem so lahko sami (ali pa so bili omejeni s strani svoje vlade) zavrnili transfer orožja določeni stranki, medtem ko so lahko kupci orožja (večinoma vlade držav) poplačali svoj nakup v protidobavah ali pa so kupovali samo od domačih proizvajalcev. Neliberalni način trgovanja na tem unikatnem trgu je ustvaril kompleksen splet odnosov na relacijah država-država, podjetje-podjetje in država-podjetje. Kljub temu sta orožarski trg in obrambna industrija, ki ga zalaga, veliko bolj internacionalna, kot sta bila pred desetletjem. Do dogodkov 11. septembra 2001 so bili številni pritiski kupcev, podjetij, ki proizvajajo za obrambne potrebe, in Pentagona v smeri večje liberalizacije trgovine z orožjem.

Avtorica v svojem eseju poimenuje širjenje in spreminjajočo se naravo odnosov na orožarskem trgu »diagonalizacija«. Velik pomen daje protidobavam, ki po njenem mnenju odkrivajo napake sistema, ki je hkrati neliberalen in v katerem so varnostne dileme podrejene ekonomskim interesom.

V zadnjih 20 letih je partnerstvo med podjetji (združitve, ustanavljanje skupnih hčerinskih podjetij) ustvarilo »vertikalne« vezi med korporacijami. Takšni primeri so sodelovanje podjetij Lockheed Martin in British Aerospace pri izdelavi vojaških letal, partnerstvo med Raytheon in francoskim Thales (do nedavnega Thomson-CSF) in ustanovitev EADS v sodelovanju francoskega Aerospatiale-Matra, nemškega DASA in španskega CASA. Tudi sporazumi o sodelovanju med vladami, npr. med VB in ZDA o

skupnem vlaganju v izdelavo skupnega lovskega bombnike (JSF), ustvarjajo vertikalne vezi med kupci, vendar so le-te šibkejše kot tiste med podjetji. Na primer, pri izdelavi JSF vladi obeh držav veliko komunicirata s podjetjema Lockheed Martin in British Aerospace, hkrati pa le malo časa namenita medsebojnim pogovorom o programu. Vedno več se pojavlja mednarodnih diagonalnih povezav, kar pomeni, da izvajalci v eni državi prodajajo oborožitvene sisteme vladi druge države, dobavitelji v tej državi pa prodajo orožje tretji državi. Rezultat tega so pogosto protidobave.

Protidobava v enem samem poslu z oborožitvenimi sistemi bi, na primer, od ameriškega podjetja zahtevala nakup komponent od več različnih podjetij v državi, ki je sistem kupila, kupovanje kmetijskih izdelkov iz države nabaviteljice in prenos tehnologije v civilno podjetje v tej državi, katerega cilj je prodajati to tehnologijo na nekem drugem trgu. Če bi to isto podjetje želelo prodati oborožitveni sistem kateri bližnjevzhodni državi, bi mogoče moralo vložiti denar v izgradnjo bencinskih črpalk v Evropi.

Večina držav in podjetij, ki v današnjem okolju sodeluje ali tolerira poslovanje s protidobavami, je negotovih, če z njimi sploh kaj pridobi ali izgubi. Prof. Markusenova trdi, da je škoda, ki jo povzroča izvajanje takšne neliberalne trgovine z orožjem, skupaj z neoziranjem na varnost, podcenjena, huda in naraščajoča.

Trgovina z orožjem ostaja neliberalna, vendar vedno bolj dobičkonosna. Države bi morale temeljito prenoviti sistem podeljevanja izvoznih licenc. Širjenje konvencionalnega orožja in s tem možnosti, da pride v napačne roke, je lahko zgodovinska priložnost za mednarodno iniciativo na tem področju. Nujno je tudi, da vojska in njeni civilni nadzorniki pojasnijo svojo analizo stroškov in koristi med dolgoročnim tveganjem širjenja orožja in domnevnimi kratkoročnimi prednostmi širjenja vojaških sistemov preko izvoza.

Podjetja, ki proizvajajo za obrambne potrebe, imajo samo en in edini cilj. Dobiček! Tukaj se seveda ne razlikujejo od podjetij, ki delujejo na drugih področjih. Vsaka profitna organizacija deluje v smeri maksimalizacije dobička, pri tem pa je dolžna spoštovati

zakone. Strožji, kot so zakoni, manjša je svoboda delovanja podjetij, manj je manevrskega prostora za manipulacije in *vice versa*. Tukaj odigrajo svojo vlogo vlade držav, ki postavljajo zakone in izvajajo nadzor nad njihovim izvajanjem. Vse pogosteje se dogaja, da se že tako nerestriktivna zakonodaja še dodatno liberalizira. Navedena primera ukrepov v smeri liberalizacije trgovine z orožjem v ZDA in EU sta samo del procesov, ki se odvijajo v svetu. Povrhu vsega je zaradi multinacionalnosti obrambnih podjetij, ki imajo sedež v eni državi, proizvodnjo pa razpršeno po vsem svetu, težko izvajati kontrolo nad spoštovanjem zakonodaje. Liberalizacija in globalizacija sta zagotovo močno prepleteni, ne moremo pa trditi, da je zaradi globalizacije trgovina z orožjem bolj liberalna. Liberalna tržna politika se izvaja zaradi želje po zaslužku tako podjetij kot tudi posameznih držav, ne pa kot posledica globalizacije. Lahko bi celo trdili, da je zaradi liberalizacije trgovina z orožjem postala bolj globalna. Prve hipoteze, ki pravi, da je globalizacija vplivala na večjo liberalizacijo z orožjem, zato ne moremo potrditi.

Druga hipoteza pravi, da je globalizacija vplivala na uvoz in izvoz orožja v Veliki Britaniji. Britansko trgovino z orožjem v zadnjih 60 letih zaznamujejo visoka rast uvoza v nekaterih letih, ki jim praviloma sledi strm padec. Nič drugače ni pri uvozu orožja, s tem da vrednosti niso tako visoke kot pri izvozu, saj je VB v preteklosti veliko več orožja izvažala kot uvažala. Število držav, v katere je VB izvažala svoje orožje, je do konca 80. let prejšnjega stoletja naraščalo, nato pa je sledil padec števila držav izvoznic oborožitvenih sistemov v VB. Pri številu držav, iz katerih je VB uvažala oborožitvene sisteme, pa lahko opazimo konstantno rast, na kar je vplivala tudi globalizacija, saj se je s širjenjem globalnega orožarskega trga povečala tudi konkurenca med državami izvoznicami orožja. Pri raziskovanju tega vprašanja sem torej le pri številu držav, ki izvažajo orožje v VB, naletel na trend, ki kaže na vpliv globalizacije. Hipotezo lahko torej potrdimo.

8 LITERATURA

1. Baylis, John in Steve Smith. 2001. *The Globalization of World Politics*. Second edition. New York: Oxford University Press.
2. Beck, Ulrich. 2003. *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma - odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
3. Bhagwati, Jagdish Natwarlal. 2004. *In defense of globalization*. New York: Oxford University Press. Dostopno prek: Google Books.
4. Bilgin, Pinar. 2003. Individual and Societal Dimensions of Security. *International Studies Review* 5 (2): 203–222.
5. Brooks, Stephen G. 2005. *Producing security - Multinational corporations, globalization, and the changing calculus of conflict*. Princeton: Princeton university press.
6. Clark, Ian. 1999. *Globalization and international Theory*. Oxford: Oxford University Press.
7. Control Arms. 2006. *Arms Without Borders: Why a globalised trade needs global controls*. Dostopno prek: <http://www.controlarms.org/en/documents%20and%20files/reports/english-reports/arms-without-borders> (10. december 2009).
8. Cornish, Paul in Hugh Bicheno. 2009. *Military History Companion: arms trade*. Dostopno prek: <http://www.answers.com/topic/arms-trade> (23. september 2009).
9. Cornish, Paul. 1995. *The arms trade and Europe*. London: Royal Institute of International Affairs. Dostopno prek: Google Books.
10. Damijan, Jože P. *Liberalizacija zunanje trgovine in ekonomska integracija*. Dostopno prek: http://miha.ef.uni-lj.si/_dokumenti3plus2/191082/4PredavanjeMTPLiberalizacijatrgovineinGATT-WTO.pdf (4. april 2010).
11. Defence procurement agency. 2005. *Annual report and Accounts 2004/2005*. Dostopno prek: http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/FA377B44-FD26-4FD0-9EBA-A1455C605E09/0/dpa_ara_04_05.pdf (22. marec 2010).

12. --- 2007. *Annual report and Accounts 2006/2007*. Dostopno prek: <http://www.official-documents.gov.uk/document/hc0607/hc05/0574/0574.pdf> (22. marec 2010).
13. Dunning, John H. in Sarianna M. Lundan. 2008. *Multinational enterprises and global economy*. Northampton: E. Elgar Publishing. Dostopno prek: Google Books.
14. Edgerton, David. 2006. *Warfare state Britain, 1920 - 1970*. Cambridge: Cambridge University Press. Dostopno prek: Google Books.
15. European defence Agency. 2005. *The code of conduct on defence procurement*. Dostopno prek: <http://www.eda.europa.eu/genericitem.aspx?area=Organisation&id=154> (19. marec 2010).
16. --- 2008. *Electronic Bulletin Board for European Defence Contract Opportunities*. Dostopno prek: <http://www.eda.europa.eu/ebbweb/> (21. marec 2010).
17. Fiscal year planner. 2010. *Fiscal year planner 2009/2010*. Dostopno prek: <http://www.year-planner-calendar.wanadoo.co.uk/year-planner-wall-diary-calendar-public-holiday-chart-academic-fiscal-free.htm> (4. april 2010).
18. Flemish peace institute. 2008. *The European Defence Package: Towards a liberalization and harmonization of the European defence market*. Dostopno prek: http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/get_pdf.php?ID=201&lang=EN (21. december 2010).
19. Friedman, Thomas Lauren. 1999. *The Lexus and the Olive Tree*. Dostopno prek: <http://www.sociology.emory.edu/globalization/glossary.html#G> (11. december 2009).
20. Gray, Bernard. 2009. *Review of Acquisition for the Secretary of State for defence*. Dostopno prek: <http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/78821960-14A0-429E-A90A-FA2A8C292C84/0/ReviewAcquisitionGrayreport.pdf> (22. marec 2010)
21. Grizold, Anton, ur. 1998. *Perspektive sodobne varnosti: Iz obramboslovnih raziskav II*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
22. --- 1999. *Obrambni sistem Republike Slovenije*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.

23. Haglund, David G. in Neil S. MacFarlane, ur. 1999. *Security, Strategy and the Global Economics of Defence Production*. London: McGill-Queen's University Press.
24. Hartley, Keith. 1998. UK Defence Industries. V *The Politics and Economics of Defence Industries*, ur. Inbar Efraim in Zilberfarb Benzion, 95–110. London: Frank Cass Publishers.
25. Historic Exchange Rates. 2010. *Historic Lookup*. Dostopno prek: <http://www.x-rates.com/cgi-bin/hlookup.cgi> (4. april 2010)
26. Homar, Karmen. 2001. *Liberalizacija trgovine s storitvami v svetu*. Diplomaska naloga. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
27. Ianakiev, Gueorgui in Nickolay Mladenov. *Offset Policies in Defence Procurement: Lessons for the European Defence Equipment Market*. Dostopno prek: http://www.city.academic.gr/special/events/economics_and_security09/abstracts/Ianakiev.pdf (18. marec 2010).
28. *IMF*. Dostopno prek: <http://www.imf.org> (4. april 2010).
29. Kaldor, Mary. 1999. *New and Old Wars: Organized Violence in a Global era*. Cambridge: Polity Press.
30. Klare, Michael T. 2009. *US Foreign Policy Encyclopedia: Arms Transfers and Trade*. Dostopno prek: <http://www.answers.com/topic/arms-industry-1> (23. september 2009).
31. Kovač, Bogomir, Aleksandar Kešeljević, Erik Kopač in Uroš Svete. 2008. *Zaščita varnostnih interesov RS v luči globalizacije*. Ciljni raziskovalni projekt »ZNANJE ZA VARNOST IN MIR 2004 – 2010«. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
32. Kugler, Richard L. in Ellen L. Frost, ur. 2002. *The global century : globalization and national security*. Honolulu: University Press of the Pacific. Dostopno prek: http://www.ndu.edu/inss/books/Books_2001/Global%20Century%20-%20June%202001/globcencont.html (21. marec 2010).
33. Lechner, Frank J. 2009. *Globalization: the making of world society*. Chichester: Wiley-Blackwell.
34. Levine, Paul in Ron Smith, ur. 2003. *Arms Trade, Security and Conflict*. London: Routledge.

35. Liotta, P. H. 2002. Boomerang Effect: The Convergence of National and Human Security. *Security Dialogue* (33) 4: 473–488.
36. Markusen, Ann. 2002. *The Arms Trade as Illiberal Trade*. Dostopno prek: <http://www.ecaar.org/Articles/SA%20Papers/Markusen.pdf> (5. januar 2010).
37. Morrisey, Oliver. 2002. Trade Liberalization. V ***Handbook on Development Policy and Management***, ur. Kirkpatrick Colin, Clarke Ron in Polidano Charles, 60–67. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. Dostopno prek: Google Books.
38. Newman, Edward. 2001. Human Security and Constructivism. *International Studies Perspectives* 2 (3): 239–251.
39. Nye, Joseph S. Jr. 2002. Transnational relations, interdependence and globalization. V ***Realism and Institutionalism in International Studies***, ur. Michael Brecher in Frank P. Harvey, 160–164. Michigan: The University of Michigan Press. Dostopno prek: Google Books.
40. Parkash, Assem in Jeffrey A. Hart, ur. 2000. *Coping with globalization*. London, New York: Routledge.
41. Paul, Thazha Varkey. 2000. *States, Security Function and the New Global Forces*. Dostopno prek: <https://depot.erudit.org/bitstream/000858dd/1/000265pp.pdf> (19. marec 2010).
42. PPI. 2003. *The Number of Countries in the World Has Nearly Quadrupled Since 1900*. dostopno prek: <http://www.ppionline.org/ndol/print.cfm?contentid=252023> (23. marec 2010).
43. Prezelj, Iztok. 2002. Konceptualizacija nacionalnih varnostnih interesov. *Teorija in praksa* 39 (4): 621–637.
44. *Public spending in the United Kingdom*. Dostopno prek: www.ukpublicspending.co.uk (4. april 2010).
45. Rajan, S. Ramkishan. 2003. ***Economic globalization and Asia: Essays on Finance, trade and Taxation***. Singapur: World scientific publishing Co. Pte. Ltd. Dostopno prek: Google Books.

46. Shah, Anup. 2009. *Arms Trade - a major cause of suffering*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/issue/73/arms-trade-a-major-cause-of-suffering> (5. januar 2010).
47. Shangquan, Gao. 2000. *Economic globalization: Trends, Risks and risk Prevention*. Dostopno prek: http://www.un.org/esa/policy/devplan/cdpbackgroundpapers/bp2000_1shangquan.pdf (15. januar 2010).
48. Shaw, Martin. 1994. *Global Society and International Relations*. Cambridge: Polity Press.
49. SIPRI. Dostopno prek: www.sipri.org (12. december 2009).
50. Sloman, John in Sutcliffe Mark. 2000. Multinational corporations. V *Understanding Business Markets*, ur. Vivek Suneja, 169–212. Dostopno prek: Google Books.
51. Splošni sporazum o tarifah in trgovini - *The General Agreement on Tariffs and Trade*. 1947. Dostopno prek: <http://www.worldtradelaw.net/uragreements/gatt.pdf> (4. april 2010).
52. Stiglitz, Joseph E. 2002. *Globalization and its discontents*. London: Penguin Books.
53. Stohl, Rachel. 2003a. *Post Sept. 11 Arms Sales and Military Aid Demonstrate Dangerous trend*. Dostopno prek: <http://www.cdi.org/program/document.cfm?DocumentID=454&ProgramID=73> (9. november 2009).
54. --- 2003b. *Export-Control Murkiness: U.S. Secrecy Spurs Talk of Looser Standards*. Dostopno prek: <http://www.cdi.org/issues/armstrade/exportcontrol.cfm> (7. januar 2010).
55. Ternovšek, Mišela. 2007. *Uspešna trgovinska liberalizacija-dejstvo ali iluzija? Primerjalna študija vpliva trgovinske liberalizacije na gospodarski in družbeni razvoj v Braziliji, Indiji in Keniji*. Diplomsko naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
56. Thinkexist. 2009. *Globalization quotes*. Dostopno prek: <http://thinkexist.com/quotation/globalization/> (6. marec 2010).
57. Todd, Sandler in Keith Hartley, ur. 2001. *The economics od defence*. Cheltenham: E. Elgar.

58. Walt, Stephen M. 1998. One world, many theories. *Foreign Policy* (Spring 1998): 29–35.
59. Waters, Malcolm. 2001. *Globalization*, 2nd ed. London, New York: Routledge. Dostopno prek: Google Books.
60. Weidenbaum, L. Murray. 1992. *Small wars, big defense : paying for the military after the cold war*. New York: Oxford University Press.
61. Wezeman, Simeon T., Wezeman D. Pieter in Bromley Mark. 2009. International arms transfers. V *SIPRI Yearbook 2009 Armaments, disarmament and international security*, 299–244. New York: Oxford University Press Inc.
62. Wikipedia. 2009. *Arms industry*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Arms_industry (22. september 2009).
63. *World Atlas*. Dostopno prek: <http://www.worldatlas.com/nations.htm> (23. marec 2010).
64. *World Bank*. Dostopno prek: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/0,,pagePK:50004410~piPK:36602~theSitePK:29708,00.html> (4. april 2010).